

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra Psychologie

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Morální usuzování dětí školního věku v případě sociálních her

School aged children and their moral judgment in the case of social games

Eliška Kuruczová

Vedoucí práce: PhDr. Miroslav Klusák, CSc.

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie a speciální pedagogika

2016

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Morální usuzování dětí školního věku v případě sociálních her vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15. 4. 2016

.....

podpis

Děkuji PhDr. Miroslavu Klusákovi, CSc, za vedení práce a poskytnutí příležitosti zabývat se tak zajímavým tématem jako jsou sociální hry dětí školního věku.

Anotace

Práce se zabývá morálním usuzováním dětí. Nejde však o obecný vývoj morálního usuzování, ale o orientaci dětí ve hře s pravidly. Podklady k výzkumné části poskytla teorie Jeana Piageta, který se věnoval více oblastem morální problematiky. Dětskou hru s pravidly vyčlenil jako ojedinělou problematiku. Oproti jiným doménám, hra podle Piageta vyžaduje složitější morální úvahu a to především proto, že ve hře jsou povoleny jisté morální přestupky. Jedinec může lhát, krást, škodit, ale je nutné držet se přitom dovolených pravidel. Všichni účastníci hry se zavazují k tomu, že budou spolupracovat na kontrole těchto pravidel. Kniha, z níž především čerpáme, se jmenuje *The moral judgment of the child*, je z roku 1932 a v ní Piaget publikuje závěry z mnohaletého výzkumu.

Práce však zkoumá morální orientaci v různých sociálních organizacích hry. Při klasifikaci her jsme se drželi knihy *Dětské hry – games* (Klusák, Kučera, 2010). Soutěž představuje jiný typ sociální organizace než například spolupráce či šikana. Samotná výzkumná otázka je převzata z knihy *Morální vývoj školáků a předškoláků* (2014), kde autor Miroslav Klusák v návaznosti na závěry z Piagetových zjištění ohledně hry formuluje otázku, zda rozdílná morální orientace nemůže mít příčinu v tom, že jedna hra je organizována jako soutěž zatímco druhá nikoli. V případě Piagetových zjištění se jednalo o hru v kuličky, kterou hrály chlapani a hru na schovávanou, kterou hráli dívky.

Teoretická část práce objasňuje původ výzkumné otázky. V praktické části lze nalézt rozbor rozhovorů, které byly s dětmi vedeny na téma her, které se lišili svojí sociální organizací. Všechny hry, nad kterými se diskutovalo, děti skutečně v rámci výzkumu hrály.

V kapitole shrnutí pak vyzdvihneme jako proměnné, které mohou ovlivňovat orientaci v morální dimenzi, jednak sociální organizaci dané hry, dále zkušenost s daným typem hry a také složitost pravidel.

Klíčová slova

Morální vývoj, sociální hry, hry organizované jako soutěž, vývojové výzvy, pravidla hry, funkční princip hry, řevnivost, obratnost, princip spolupráce, hry organizované jako zápas, autonomní morálka, heteronomní morálka, princip spravedlnosti slušnosti, role šikanovaného, morálně problematické situace, princip rovnosti

Annotation

This thesis is focusing on moral judgment of children. It is aiming to understand general development of moral reasoning, but the orientation of children in a game with rules. Theoretical background to the research is provided by Jean Piaget. His work is devoted to more areas of moral judgment, but he has set aside the child's play as a unique issue. Compared to other domains, according to Piaget game requires more complex moral judgments, mainly because game allows violation of certain moral rules. An individual may lie, steal, harm, but it is necessary to stick to the rules of the game. All game participants agree that they will work together to control these rules. The book called *The Moral Judgment of the child*, which is the main source for us, is from 1932 and in it Piaget publishes findings from years of research.

However, the thesis explores the moral orientation of various social organizations of the game. When classifying games we have used the book *Dětské hry - games* (Klusák, Kucera, 2010). Competition represents a different type of social organization than cooperation or bullying. The actual research question is taken from the book *Morální vývoj školáků a předškoláků* (2014), where the author Miroslav Klusák considers Piaget's findings regarding games in formulating the question of whether different moral orientation can be caused by the fact that one game is organized as a competition while the other not. In the case of Piaget's findings was a game of marbles played by boys and a game of hide and seek played by girls.

The theoretical part of this thesis explains the origin of the research questions. In the practical part you can find the analysis of the interviews that were conducted with the children on the subject of games, which differed by its social organizations. All the games, which are discussed in this thesis, the children actually played.

In summary we are highlighting variables that can influence the moral orientation. First the social organization of the games. Second the experience with the particular type of game. And last the complexity of the rules.

Keywords

Moral development, social games, games organized as competition, developmental challenges, rules of the game, the functional principles of the game, jealousy, dexterity, the principle of cooperation, autonomous morality, heteronomous morality, principle of justice decency, role of being bullied, morally problematic situation, principle of equality

1	Úvod.....	8
2	Výzkumná otázka.....	9
3	Výzkumný design	13
3.1	Zkoumané hry	15
4	Rozbor dat	19
4.1	Rozbor otázky úctyhodného soupeře	19
4.2	Rozbor hry Fotbal – zápas	23
4.3	Rozbor hry Fotbal – trénink	27
4.4	Rozbor hry Fotbal – panenky	29
4.5	Rozbor hry Běh – starty	33
4.6	Rozbor hry Vybíjená – na týmy	36
4.7	Rozbor hry Vybíjená – všichni proti všem.....	39
4.8	Rozbor porovnání hry Vybíjená – všichni proti všem a Vybíjená – na týmy.....	42
5	Diskuse.....	46
6	Závěr	53
7	Seznam použitých informačních zdrojů	55
8	Seznam příloh	56

1 Úvod

Bude to morální úsudek, o co v této práci půjde. Morální usuzování se týká mnoha oblastí lidského života, my se zde zaměříme na tu, která v dospělém životě nevystupuje jako zásadní, nicméně se budeme snažit ukázat, že pro vývoj morální usuzování zásadní je.

Hra představuje velice specifický pojem a to nejenom proto, že v ní platí jiná pravidla času a prostoru, ale především proto, že nějakým způsobem upravuje vztahy mezi lidmi, proto je v názvu přívlastek „sociální“. Jean Piaget byl autor, který na toto kladl důraz, krom toho, že do poznatků psychologie mnohým přispěl, svou pozornost věnoval právě hře a tomu, že v morálním vývoji může představovat prototypickou situaci. Genialitu tohoto vědce nepodtrhuje jen jeho rozsáhlý výzkum, ale také skutečnost, že sám připravil půdu k tomu, aby na něj mohlo být navázáno a poznání mohlo být rozvíjeno dál. Z jeho rozsáhlé publikační činnosti pak pro tuto práci je zásadní text *The moral judgment of the child* z roku 1932. Na tuto původní knihu navazuje publikace *Morální vývoj školáků a předškoláků* z roku 2014 od Miroslava Klusáka. Uvedená publikace je podkladem pro tuto práci a to nejen proto, že prezentuje nově zpracované Piagetovy myšlenky, ale především proto, že autor v kapitole *Morálka her organizovaných jako soutěž* formuluje nové výzkumné otázky, které by mohly přispět k lepšímu chápání vývoje morálního uvažování.

První, kratší teoretická část práce se pak věnuje původu dané výzkumné otázky. Jsou zde uvedeny podklady, které vedly ke stanovení výzkumného záměru.

Praktická část, na kterou je v této práci kladen důraz, pak představuje rozbor samotného výzkumného materiálu. Jsou zde uvedeny celé úryvky výpovědí, ke kterým je vždy připojen jejich rozbor, neboť jen tak je možné čtenáři prezentovat výzkumný záměr, který se zaměřuje na zkoumání struktury morálního úsudku.

2 Výzkumná otázka

Název práce samotné by měl poskytovat dostatečnou nápovědu k tomu, jak bude naformulovaná výzkumná otázka, i my jsme se snažili toto pravidlo dodržet. Chceme se tedy v této práci ptát na to, zda různé sociální organizace hry kladou různé nároky na chápání morální dimenze pravidel hry.

Námět k výzkumu i samotné podklady k uvažování poskytuje teorie Jeana Piageta. Než zde objasníme, jaký myšlenkový postup vedl ke zvolení dané otázky, mělo by být objasněno a uznáno za relevantní to, že zde jako podklad slouží teorie již zmiňovaného vědce. Za zdroj, který by měl poskytovat orientaci proto, které teorie jsou relevantní pro dětskou psychologii a které ne, se považuje publikace *Handbook of child psychology*. Jednotlivé soubory jsou vydávány vždy po uplynutí daného období, my zde vycházíme z části publikované v roce 2006 a konkrétně pak z kapitoly *The Development of Morality*, jejímž autorem je Elliot Turiel. Na začátku kapitoly je Piaget uveden jako jeden ze tří autorů, ještě spolu s Freudem a Skinnerem, kteří položili základy pro zkoumání v oboru morální psychologie. Piagetova teorie je tedy dále v textu považována jako základní platforma, ještě spolu s dvěma výše zmiňovanými, na kterou další odborníci navazují, jako například Kohlberg. Pokud čteme text se záměrem zjistit, kam odborníci, kteří navazují na Piageta, jeho bádání posunuli či ho překonali, narazíme například na kapitolu *Emphasizing judgment and reciprocal social interaction*. V této stati najdeme poznámku směřovanou Piagetovi a Kohlbergovi, která jim vytýká, že neodhalili některé aspekty dětské morálky jako například komplexnost úsudku či schopnost dítěte již v ranném věku rozlišovat pozitivní aspekty morálky, tedy ve smyslu schopnosti rozlišovat mezi dobrým a špatným (Turie, 2006, s. 819). Autor dále v textu podepírá poznatky, proč toto autorům vytýká, nikde se však v textu explicitně nedočteme o tom, že by někdo pojal jako výzkumný úkol přezkoumat a ověřit, zda platí Piagetovy teze ohledně jeho schématu morálního usuzování anomie – heteronomie – autonomie. Nikde se v textu tedy nedozvídáme o tom, že by někdo svým výzkumem byl schopen překonat Piagetem formulované závěry z jeho výzkumu a to především o schopnosti dětí orientovat se v morální problematice v rámci uvedeného schématu. Z uvedeného vyplývá dvojí zjištění, dále nemáme již mnoho autorů, se kterými bychom mohli vést dialog, ale mnohem podstatnější je, že Piagetovu teorii můžeme stále pokládat jako materiál, který se může stát podkladem a inspirací k výzkumu. Samotná

replika Piagetova výzkumu není naším cílem, smyslem této práce je poukázat na skutečnost, že Piaget svým výzkumem v rámci morálního uvažování připravil prostor pro další výzkum.

To, na co chceme zaměřit pozornost z celého rozsáhlého díla tohoto významného vědce, je jeho důraz na prostředky, které má dítě k dispozici v momentě, kdy se orientuje v nějakém morálním problému. V rámci schématu anomie – heteronomie – autonomie, které Piaget také popisuje v knize *Psychologie dítěte* (2014) a jež shrnuje mnohé jeho výzkumy, se snaží zdůraznit, že člověk v dané fázi vývoje se vždy orientuje v rámci informací, zkušeností a na základě kognitivních dovedností, které má k dispozici, nikoli jiných, nemůže tedy nikdy překročit své možnosti a to ani tehdy, kdy to po něm společnost požaduje. *„Když jde o lež, žádá se např. na dítěti, aby bylo pravdomluvné, daleko dříve, než je dostatečně socializované; nemůže tedy chápat sociální hodnotu pravdomluvnosti a rozlišovat záměrný podvod od zkreslování skutečnosti v symbolických hrách nebo v prostém přání.“* (Piaget, 2014, s.98). Uvedené schéma pak vlastně stručně vystihuje, v jaké fázi morálního vývoje se člověk nachází a jaké prostředky tedy má k dispozici na posouzení morální problematiky, která je mu předkládána. Piaget daný závěr formuluje po mnohaletém výzkumu, kdy se touto problematikou zabýval a to ve více oblastech lidské morálky.

Piaget tedy zkoumal strukturu morálního úsudku a pro svůj výzkum si vybíral situace, které mu přišly obzvláště vhodné proto, že onu strukturu zobrazují. *„Fakta jsou dnes celkem jasná ve třech oblastech: ve hrách s pravidly, ve společných činnostech dětí a při slovních výměnách“.* (Piaget, 2014, s. 93). Hře Piaget v morálním uvažování dítěte přiznává výjimečnou pozici, a nemluvíme zde o symbolické hře, která tematicky více souvisí s jeho teorií kognitivního vývoje, zde hovoříme o hře s pravidly. Dětská hra s pravidly, které Piaget říká soutěž, je pro něj přímo paradigmatickou situací. V již zmiňované knize *Psychologie dítěte*, která je v české verzi v několika vydáních a my čerpáme z té z roku 2014, čteme: *„U dětí starších 7 let jsou v kuličky velmi strukturované; partneři společně zachovávají známá pravidla, vzájemně se kontrolují, a hlavně v kolektivním duchu čestně soutěží, takže jedni vyhrávají a druzí prohrávají podle uznaných pravidel. Hry malých dětí mají naproti tomu zcela jiný charakter. Za prvé – každé dítě převezme od starších více či méně rozdílná pravidla, protože pravidla jsou složitá a dítě si zprvu zapamatuje jen některá. Za druhé – a to je ještě příznačnější – při hře se děti nekontrolují, každé si hraje podle svého a příliš se*

nestará o ostatní hráče.“ (Piaget, 2014, s. 93) Jak čteme v uvedené citaci, orientovat se v herní situaci je poněkud složitější, než při jasněji definovaných morálních otázkách, které Piaget také zkoumal a které mohou reprezentovat imperativy, jako nesmíš krást, nesmíš škodit nebo nesmíš lhát. Ve hře vlastně je povoleno škodit, krást, lhát, ale pouze a jen podle předepsaných pravidel a právě na dodržování těchto pravidel musejí všichni spolupracovat, tedy spolupracovat na vzájemné kontrole. Pro Piageta pak herní situace nabývá na důležitosti z toho důvodu, že jde o situace, kde jsou sami děti tvůrci pravidel a sudí, je to výjimečný prostor, do kterého dospělí zasahují jen minimálně.

Piaget ve své knize *The moral judgment of the child* (1932) se věnuje různým tématům, nicméně hře věnuje značný prostor, dokonce ji řadí hned na začátek v rámci seznamu jednotlivých výzkumných situací. Mimo otázek, ke kterým Piaget poskytuje odpovědi, jako například vztah dětí k původu pravidel hry, naráží zde na zajímavý jev. Když se zabýval hrou jako prototypickou morální situací, zjistil, že situace se zde genderově odlišuje, pozoroval, že chlapci hráli hru v kuličky, zatímco dívky spíše preferovaly hru na schovávanou. Kromě toho, že zaznamenal tuto odlišnou preferenci her, všiml si také odlišného přístupu k pravidlům. Chlapci měli mnohem větší potřebu než dívky nad pravidly diskutovat, dohadovat se o nich, případně je dokonce upravovat. Piaget toto pozorování vysvětlil tím, že pravidla schovávané jsou jednodušší, volně spletená dohromady, to že dívky hrály hru, která nevyžaduje tolik diskuze nad pravidly, pak považuje jako přirozený důsledek toho, že dívky jsou tolerantnější než chlapci. Zároveň však s tímto pozorováním vyslovuje otázku, zdali tento odlišný přístup k pravidlům není ovlivněn tím, že hry se odlišují co do sociální organizace. V knize *Morální vývoj školáků a předškoláků* (2014) zjišťujeme, že její autor Miroslav Klusák se touto Piagetovou otázkou znovu zabývá a to zvláště v kapitole *Morálka her organizovaných jako soutěž*. Znovu se zde dočítáme o Piagetových zjištěních ohledně hry, nicméně autor zde poznamenává, že pro Piageta všechny hry představovaly sociální organizaci typu soutěž. Poznamenává, že je velice důležité uvědomit si jisté nuance v sociálních organizacích jednotlivých her, především má na mysli, že ne všechny hry svojí herní organizací představují soutěž. „V případě schovávané Piaget relativně menší pracnost vývojové výzvy přechodu od ideje mystických pravidel donucení k ideji racionální spolupráce vysvětloval tím, že její pravidla jsou jednoduchá, primitivní, volně spletená dohromady. A to zase vysvětloval tím, že dívky jsou nesmírně tolerantní. Otázkou je, zda „ve hře“ není také

to, že schovávaná jako celek není organizovaná jako soutěž.“ (Klusák, 2014, s. 119). Klusák zde naráží na problematiku, kterou podrobněji zpracoval spolu s Kučerou v knize *Dětské hry – games* (2010), a to, že ne v každé hře najdeme pravidly upravovaný střet zájmů, tedy ne každé hře můžeme říkat soutěž. *„Dalo by se pak uvažovat o tom, jak to vypadá v případě her obratnosti, které jako celek vůbec nejsou organizované jako soutěž, ale jako spolupráce (např. když se hráči v kruhu míčem jen „nabíjejí“ vs. též vybíjejí nebo při konstrukci objektů atd). Nebo naopak v rámci her organizovaných jako soutěž: jak je to s relativní pracností pochopení dílčích mravně problematických součástí soutěží nebo druhů soutěží?“* (Klusák, 2014, s. 120) Soutěž tedy představuje popis sociální organizace hry, jejímž smyslem je poměřit obratnost hráčů, cílem je zjistit, kdo je lepší a kdo horší, zákonitě pak zde vzniká střet zájmů, typickým příkladem jsou například závody v běhu. Jsou zde však i hry, které jako celek za tímto cílem organizovány nejsou a zde můžeme jako příklad použít schovávanou. Obratem se dostáváme zpět k naší výzkumné otázce, zajímá nás, zda ona odlišná orientace v morálních dimenzích hry, kterou již objevil Piaget, nemůže spočívat v tom, že hry se odlišovaly co do sociální organizace, respektive v tom, že jedna z her byla ve svém celku organizována jako soutěž, zatímco ta druhá nikoli. Abychom byli připraveni danou otázku zodpovědět, musíme si také položit další otázku, která tu výchozí rozvíjí a to, jak konkrétně budou vypadat problémy v chápání morální dimenze pravidel hry.

3 Výzkumný design

Pro zodpovězení výzkumné otázky bylo nutné zvážit, k jaké věkové skupině dětí si dojit pro odpovědi. Z Piagetova příkladu vidíme, že pro rozluštění daného problému je dobré zachytit morální usuzování v jeho vývoji. Piaget sám se zabýval širší věkovou škálou od předškolního věku až po konec školní docházky, nejpřínosnější mu však bylo zkoumání odpovědí dětí předškolního a mladšího školního věku. Bylo tedy naším úkolem hledat pro výzkum děti v této věkové kategorii.

Pokud potřebujeme děti školního věku, logicky se nabízelo prostředí školy jako místo, kde výzkum provést, nicméně školní prostředí s sebou přináší i jistá rizika. Školní třída nabízí pouze omezený prostor pro některé hry a zvláště pro ty, které vyžadují více prostoru. V rámci režimu hodin a přestávek nemohou být rozhovory vedeny spontánně, tedy je zde vždy časově vymezený prostor, v neposlední řadě, pokud nejste organizátor herní situace, minimálně můžete ovlivnit to, aby se zapojili všichni potencionálně možní hráči. Vzhledem k těmto nevýhodám školního zázemí bylo potřeba hledat prostředí, které bude pro účel našeho výzkumu více příznivé a bude zde například prostor ovlivnit výběr her. Z dalších možností, které jsme nakonec zvolili, byl dětský letní tábor jeden z nejvhodnějších. Výhody, které taková příležitost nabízí, jsou zřejmé, program takové akce bývá volnější, k dispozici je více prostoru, je možné pozorovat, které hry děti spontánně hrají a jaké opakují, pro vedení rozhovoru je zde více prostoru.

Pro výzkumný záměr se povedlo získat prostor na dvou pořádaných akcích, které měly charakter letního dětského tábora. Povedlo se vyjednat prostor pro provedení výzkumu a to jakousi pomyslnou směnou za pomoc výzkumnice při organizaci tábora. První ze zmíněných akcí blíže popisovat nebudeme, neboť výzkum provedený na tomto táboře nakonec posloužil jako předvýzkum, a to především proto, že technika vedení rozhovorů, kterou zmíníme dále, se ukázala jako velice náročná.

Dětský letní tábor, ze kterého pocházejí analyzovaná data probíraná v této práci, se konal srpnu roku 2015. Děti pocházely z nejmenované vesnice ve středočeském kraji, kde je veden amatérský fotbalový klub. Z iniciativy rodičů vzešla žádost na trenéra tohoto klubu, zda by pro děti neuspořádal také letní tábor. Rodiče, z jejichž iniciativy vzešla celá akce, zjednali prostory a také pak byli přítomni během celé doby trvání tábora a působili jako

vedoucí. Jednalo se o rekreační oblast nedaleko zmiňované vesnice, kde byly k dispozici dřevěné chatky a hlavní budova, která sloužila jako jídelna. Přímými účastníky bylo 11 dětí, z toho jedna dívka a 10 chlapců, vedoucími pak byli trenér družstva, zmiňovaný manželský pár a výzkumnice. Program, vzhledem k tomu, že se mělo jednat o režim sportovního soustředění, byl zaměřen převážně na fotbalový trénink a dále pak na sportovní aktivity. Prakticky pak fotbalový trénink probíhal dopoledne a odpoledne byl prostor pro další sportovní aktivity, a to byl také čas, kdy se mohly do programů zavést hry, o kterých pak bylo možné vést rozhovory. Děti tedy zažívaly režim podobný běžným skautským táborem až na to, že většina aktivit byla zaměřená na sportovní dovednosti. Děti se tedy věnovaly nejrůznějším aktivitám, pozornosti však byly podrobeny především ty, které nějak mohly posloužit pro záměr výzkumu. Hry, které tedy pak sloužily jako podklad k rozhovorům, byly následující, nejčastěji byl zařazen fotbalový zápas, kterému předcházel fotbalový trénink, dále byla velmi oblíbená vybíjená a to jak vybíjená na týmy, tak vybíjená všichni proti všem. Při rozcvičce děti velice často hrály hru starty, dále bylo pozorováno, že ve volném čase hrají děti panenky na výdrž nebo si jen tak na volném prostoru přihrávají fotbalovým míčem. Výzkumnice s dětmi některé z her sama organizovala a ve volném čase s dětmi prováděla rozhovory. Složení her není ideální, zavedení jednotlivých her do programu bylo nutné nejprve konzultovat s trenérem a ten po zvážení, zda by daná aktivita byla vhodná jako doplněk k fotbalovému tréninku, hru schválil či nikoli, skutečností pak je, že pro výzkumný zájem by bylo vhodné zavést ještě například hry typu sociální organizace šikana či orgie, nicméně i použité příklady her se svým typem dostatečně odlišují.

O vybraných hrách, které děti hrály, pak s nimi byly vedeny rozhovory. Dostát Piagetem navrženému výzkumnému designu se ukázalo náročnější, než se při prvním zvážení dalo očekávat. Jak Piaget popisuje ve své knize *The child's conception of the world* (1929), v takovém rozhovoru je potřeba umět pružně reagovat, není možné mít přímo připravenou strukturu, neboť je nutné ověřovat si a doptávat se na některá dětská přesvědčení. Dále dodává, že spíše než samotný výzkumný nástroj je důležitá interpretace. Piaget takový rozhovor považuje za klinický, neboť je vždy potřeba chápat především perspektivu klienta, v našem případě perspektivu dítěte, se kterým vedeme rozhovor. Piaget pak také varuje, že k takovému rozhovoru je potřeba osvojit si jistou dovednost, kterou je potřeba trénovat někdy až po dobu jednoho roku (Piaget, 1929, s. 1-32). Tomuto varování nebylo věnováno

dostatek pozornosti a po prvním sběru dat se ukázalo jako platné. Přepisy rozhovorů z prvního výzkumu byly více než obsáhlé, nicméně materiálu vhodného k analýze obsahovaly jen minimálně, tento sběr tedy posloužil jako předvýzkum. Z onoho předvýzkumu tedy vzešel požadavek více rozhovory strukturovat, v kontextu slovníku standardních výzkumných metod bychom mohli říci, že bylo potřeba materiál přepracovat do polo strukturovaného rozhovoru. Také z druhého výzkumu vzešel soubor rozhovorů, který vykazuje nedostatky. Chyby při vedení rozhovoru bychom mohli připsat právě nedostatečnému tréninku v této metodě, čtenář pak může pozorovat například chybění otázky právě k palčivým tématům nebo dokonce sugestivní dotazy. Ve srovnání s relevantními zprávami z vědeckého výzkumu bychom pak měli také druhý výzkum označit spíše za předvýzkum. Smysl této práce je pak neoddiskutovatelný v tom směru, že pokud by analýza dále uvedených dat posloužila ke zpřesnění dalších výzkumných otázek, mohla by být tato práce podkladem k dalšímu, rozsáhlejšímu výzkumu.

3.1 Zkoumané hry

Fotbal – zápas

Obvykle proti sobě hrají dva do počtu vyrovnané týmy. Každý tým začíná na své straně, tedy u své brány, tu hlídá brankář a to je také jediný člen týmu, který se může míče dotýkat rukama. Po té, co hra začne, každé družstvo se snaží dostat co nejdál od své branky a dokopat míč do branky soupeře. Hře obvykle bývá přítomen rozhodčí, který hlídá dodržování pravidel a také faulů. Po té, co jeden tým dostane gól, útočné družstvo se musí vrátit na své pole, rozehrává se tak vlastně z původní pozice, ovšem s tím rozdílem, že tentokrát mají právo rozehrát útočníci týmu, kteří dostali gól. Hra je obvykle časově vymezená, vítěz je pak to družstvo, kterému se povede vstřelit více branek, pokud se nestihne rozhodnout ve standardně vymezeném čase, několik minut se nastavuje, případně se střílí penalty. Děti z našeho výzkumu většinou hrály podle standardních pravidel, vzhledem k věku jim však oproti hře dospělých byla upravována velikost hřiště a délka zápasu. Dále zařazujeme také rozbor hry podle knihy *Dětské hry – games* (2010).

Fotbal lze zařadit mezi hry, které se nějak rozehrávají kolem obratnosti ve vrhu objektem s dotykem na tělo (vs. vrh objektu na dráze). Motiv hry lze souhrnně nejdříve označit za zápas ve vrhu šikanujícím objektem bez pomoci rukou. A pak, v základní podobě hry fotbal,

jde o vybití brány k území druhého; které je rozehrávané v podobě duelu družstev, a to s pomocí udržování druhých v bagu při nabíjení vlastních spoluhráčů za pomoci žonglování s objektem. Hra obratnosti je tedy rozehrávaná v organizaci sociálních vztahů povahy zápasu, obecněji soutěže, obecněji řevnivosti mezi dvěma družstvy protihráčů, a to při spolupráci mezi spoluhráči v družstvu (Klusák, Kučera, 2010, s. 336).

Fotbal – trénink

Fotbalový trénink, který obvykle vyplňoval čas před samotným zápasem a byl řazen tedy téměř každé dopoledne, byl vlastně souborem dílčích krátkých her zaměřených vždy na určitou dovednost. Typickým příkladem byla situace, kdy trenér vystavěl trasu z kuželů, vytvořil několik skupinek hráčů a libovolně měnil pokyny k tomu, jakým stylem má hráč zrovna trať proběhnout, zda vést míč pravou či levou nohou, zda kužely přeskakovat či obíhat. Obvykle se neměřil čas, hráči se postupně střídali na trati a trenér spíše hodnotil kvalitu, v případě, že se danému hráči dovednost výrazně nedařila, trenér ho zastavil, ukázal, jak má být činnost správně provedena a hráč musel jít na trať znovu.

V případě herního rozboru by pak šlo o aktivity, které připomínaly z hlediska sociální organizace například typ soutěže, ve skutečnosti však cíl nebyl zaměřen na porovnání, kdo je v dané obratnosti lepší a kdo horší, důraz byl kladen především na trénování dané dovednosti. Herní prostor byl tedy hypoteticky označen za přípravu k tomu, aby bylo možné v budoucnu ony obratnosti jednotlivých hráčů porovnávat.

Fotbal - panenky

S dětmi bylo také diskutováno na téma hry panenky na výdrž. Při této hře děti stojí v kruhu a vždy jeden vykopává směrem na vybraného spoluhráče, takto se výměny opakují až do bodu, kdy míč spadne na zem, hra se pak rozehrává znovu, míč vykopává většinou ten hráč, kterému byla směřována nahrávka. Cílem hry je vlastně udržet míč co nejdéle ve vzduchu.

Jedná se o hru, ve které děti procvičují obratnost obdobnou fotbalovému zápasu, jde tedy o žonglování s předmětem neboli fotbalovým míčem, nahrávání neboli vrhání a jeho chytání tedy přijmutí nahrávky. Hra není rozehrána jako duel družstev, ale děti stojí v kruhu a snaží se míč udržet co nejdéle ve vzduchu. Nejčastěji bývá hra rozehrána jako spolupráce, podstatou hry pak je radostné vzrušení při procvičování dané dovednosti. Hra svojí

podstatou není zaměřena na porovnávání obratností jednotlivých hráčů, nepřichází zde tedy zájmy jednotlivých hráčů do střetu a tím pádem ani pravidla toto neupravují.

Vybíjená

Další hrou byla vybíjená. Vybíjená může mít dvě základní podoby, vybíjená všichni proti všem a vybíjená na kapitány. „*Motiv hry lze souhrnně označit za zápas v mrštnosti v zacházení s implicitně šikanujícím objektem, a to ve vybíjení, tj. o ze hry vyřazující zásah druhého.*“ (Klusák, Kučera, 2010, s. 316) Oba podtypy této hry obsahují základní pravidlo a to vybití ty druhé.

Vybíjená – na týmy

Ve vybíjené na týmy proti sobě stojí dvě družstva, opět vyrovnaná co do počtu. Před samotným zahájením hry musí být zvolen kapitán družstva, toho většinou volí učitel či trenér. Původní rozložení hráčů, do kterého už se pak nikdy nevrací, je následující, hrací pole je rozděleno na dvě půlky, v poli proti sobě stojí obě družstva, ovšem bez kapitána, ten stojí přes půlku hřiště od vlastního týmu, tedy mezi ním a jeho družstvem leží pole protihráčů. Hru začíná trenér či učitel a to tím, že míč vhodí do hřiště, kdo ho první získá, může hru začít. Než může kdokoli bít, musí mít „nabito“, nabito znamená mít třikrát přehozeno s kapitánem bez spadnutí míče na zem či jeho tečováním protihráčem. Pokud je třikrát přehozeno přes území protihráče, znamená to podle pravidel povolení k vybíjení ostatních, pokud v tuto chvíli druhý tým nemá toto „povolení“, znamená to pro něj značnou nevýhodu a pro protihráče náskok. Pokud si tým již třikrát přehodí, mohou se jednotliví hráči „nabít“ v poli a to tak, že si mezi sebou míč přihrají. Hráč, který má nabito tedy může bít, vybitý hráč odchází na území kapitána, kde se od této chvíle stává jeho pomocníkem, hráč je tedy ve hře stále aktivní, i když už není v poli a nemůže být vybit, může ale sám vybíjet. Hra končí tehdy, kdy jednomu z kapitánů dojde život.

Při rozboru hry vybíjená bychom jí vlastně přiřadili specifikaci vrch objektu s dotykem na tělo. Jak už jsme zmínili výše, při rozboru her se držíme publikace *Dětské hry – games* (2010). V případě vybíjené na kapitány se jedná o souboj družstev, kde se k obratnosti v mrštnosti přidává ještě obratnost v rozehrávání spolupráce mezi hráči, která spočívá především v dovednosti vrhat neboli nahrávat a přijímat, chytat předmět. Hra je tedy v pravém slova smyslu soutěží, jde v ní o to zjistit, který tým je lepší a který horší.

Vybíjená – všichni proti všem

Při začátku této hry jsou všichni hráči v poli. Vedoucí či trenér vhadzuje míč, kdo ho první chytí, může bít. Oproti předchozí hře pravidla neříkají, že pro právo vybíjet je nezbytné mít nabito, nabito má každý automaticky v ten moment, kdy se zmocní míče. Nabíjení ve smyslu předchozí hry by znamenalo zavedení spolupráce, ta je v této variantě hry proti pravidlům. Pokud je nějaký hráč vybit, odchází z hřiště, jeho úkolem však je pamatovat si, kdo ho vybil, neboť když tohoto hráče vybijí někdo další, prvně vybitý se vrací do hry. Ve hře sice není potřeba si nabíjet, nicméně je omezen počet kroků, ve verzi hrané našimi dětmi to byly tři kroky. Hru většinou končí rozhodčí, teoreticky by skočila tehdy, když jeden hráč vybijí všechny ostatní, nicméně díky cyklickému pravidlu se prakticky stává, že v poli zbudou dva hráči, po té, co ten momentálně silnější druhého vybijí, vrací se do hry ti, kteří byli tímto vybitým hráčem vybiti.

Pokud bychom chtěli provést rozbor sociální organizace této hry, nejpřesnější název by byl zacyklený turnaj jednotlivců (Klusák, 2016, ústní sdělení). Svojí podstatou hra v celku není organizovaná jako soutěž, přesto v průběhu hry vzniká střet zájmů mezi jednotlivými hráči. Ve výsledku se nikdo nedozví, kdo je v dané obratnosti nejlepší, to pravidla neupravují, pravidla nařizují tomu, kdo je vybit, odejít z hřiště, v rámci tohoto „mini“ souboje je na chvíli jasné, kdo je lepší, toto vítězství je však jen dočasné a v celku hry mu není přičítána žádná váha.

Běh - starty

Hra starty by se vlastně mohla označit za regulérní závody v běhu, v námi pozorované hře však tento základní model hry byl doplněn o různé obměny pozic, ze kterých dotyční startovali, začínalo se startem ve stoje, z pozice v leže nebo také z kotoulu. Výsledek hry byl pak už hodnocen jako v klasických běžeckých soutěžích, tedy ten, kdo první doběhl za čáru, vyhrál.

V již zmiňované knize *Dětské hry – games* se dočítáme: „ *Povaha interakce spočívá v definiční podobě soutěže, ve které se protivníci poměřují v obratnosti prostřednictvím jasně vyčleněného objektu – dráhy.*“ (Klusák, Kučera, 2010, s. 391) Tato hra je tedy soutěž, jednotliví hráči mezi sebou rozehrávají řevnivost, obratnosti zde však nevzdorují těla druhých hráčů jako při souboji, ale objekt – dráha.

4 Rozbor dat

V této části prezentujeme již analyzované rozhovory, v surové, nezpracované podobě jsou přiloženy jako příloha. Rozhovor byl prováděn vždy s jedním dítětem o všech hrách, zde uvádíme extrahované výpovědi dětí, vždy ke každé hře zvlášť. Pro jednotlivé hry jsme se snažili nalézt, zda některé výpovědi nemají stejné výchozí prvky a následně jsme zkoumali, jestli se v těchto výpovědích neobjeví nějaká hierarchie ve smyslu orientace v morální dimenzi hry.

Samotným rozhovorům o hrách předchází rozhovor o ideálním soupeři. Tato otázka působila nejen jako iniciační pro zahájení rozhovoru o hrách, ale také pomohla dětem představit si, jaké mají hranice pro vymezení soupeře, se kterým by si hru ještě užily. Tedy kdy není ohrožen princip hry, a kdy už přichází bod, kde by mohl být ohrožen princip spravedlnosti rovnosti.

4.1 Rozbor otázky úctyhodného soupeře

Jako úvodní byly dětem zadávány otázky, které nějak obměňovaly otázku: Kdo už je ve fotbale moc malej, že by ti nepřišlo spravedlivý s ním hrát?

Stanovit věk protihráče, při kterém je o tolik méně obratný, že by hra proti němu byla nespravedlivá, se jednoznačně podařilo jen dvěma dětem.

Vašek 10

E: Máš nějakou věkovou hranici, kdy už by pro tebe ten protihráč byl moc malej, že už by ti to nepřišlo fér? V: No třeba pět let. E: Dokázal bys říct, proč už to pro tebe není zábava? V: No protože vlastně ty pětiletý děti ještě pořádně neuměj kopnout do míče, neuměj nahrát a prostě by mě to nebavilo. E: A bylo by to spravedlivý, kdyby si s nima hrál? V: No, asi nebylo. E: A proč? V: No protože já už sem, protože už by sem byl moc velkej na něj.

Filip 10

E: O kolik mladší by musel být mladší tvůj protihráč, třeba ve fotbale, aby už sis řekl, že to není spravedlivý s ním hrát? Máš nákou takovou věkovou hranici? F: Pět let. E: Bylo by to spravedlivý, kdybys proti němu hrál? F: Ne nebylo. E: A bavilo by tě to? F: Ne. E: A proč? F: No protože on to moc neumí.

Ale vlastně se to podařilo i dalším chlapcům, které zpočátku zřejmě trochu mátlá formulace otázky „nebyla pro tebe výzva“, která orientuje pozornost tázaných na ně samé a nikoli na nespravedlnost páchanou na slabších.

Pavel 11 možná chvíli váhal spíše proto, že mu do úvah vnikla vzpomínka na to, jak pan trenér rozhodl, aby hráli se sedmiletými. Karel 9 zas jakoby vzpomínal na to, jak je trenér vede k tomu, aby sestavovali týmy vyrovnaný. A poznamenejme, že v jeho případě otázka na to, proč by bylo nespravedlivé hrát proti čtyřletým, nepadla – takže není jisté, zda by argumentoval jejich neobratností nebo rizikem tělesného zranění (jestli čtyřleté lze ještě stavět do „vyrovnaných týmu“). A o této nejistotě jde vlastně uvažovat i v případě Libora 7; ani on neformuluje rozdíl v termínech obratnosti (neuměj atd.).

Za pozornost pak určitě stojí to, že Karel 9 a Láďa 9 do svých úvah vtáhli i úvahy o tom, jak zajistit to, aby se hry s nimi mohli za přece jen „spravedlivých podmínek“ (co se týče naděje na úspěch v soutěži) účastnit i ti „o tolik méně obratní“.

Libor 7

E: Mě by zajímalo, když si fotbalista a máš rád fotbal tak co když si představíš situaci, aby sis tu hru mohl úplně užívat tak kdo je pro tebe soupeř rovnocenný a kdo je pro tebe soupeř, takovej že už to nemá cenu? L: Někdo komu je třeba tři roky? E: To už pro tebe není spravedlivý, už tě to nebaví? L: Ne, ne. E: A proč myslíš, že je to nespravedlivý, když bys ty hrál s někým komu je třeba tři roky? L: Protože my sme velký a on je malej.

Pavel 11

E: Jak malej by musel bejt tvůj protihráč ve fotbale, aby už to pro tebe nebyla výzva? P: No tak kdybych já hrál s klukama nevim, třeba sedmiltejma a měl bych tým jako mam teďka. No tak to sme hráli a to sem dával góly skoro pořád, takže pro mě tím pádem už to nemělo cenu. E: A je to spravedlivý? P: NO já nevim, když to rozhodne pan tréner, že s nima budeme hrát tak s nima hrajem. E: Ted' si představ, že tam žádný tréner není, mě zajímá, jak by to bylo podle tebe. Bylo by to spravedlivý nebo ne? P: Ne, podle mě ne. E A proč? P: NO protože já sem začal hrát před rokem a já si myslim, že už sem se toho docela dost naučil a sem už větší a mam tu výhodu, že sem větší a oni do mě nemůžou a tak si na mě nevyskakuju, že jo, když třeba hrajeme zase my z většíma, třeba se Psí Lhotou, tak to už se snažím, protože Psí Lhotu jsme málokdy porazili, tak na to se snažím, abychom je porazili.

Láďa 9

E: Když uvažuješ nad správným soupeřem, tak o kolik mladší by musel být, aby už to nebyla výzva, aby už to nebylo spravedlivý? L: No 8 do 11 E: No a kolik by mu musel být mladší, aby už to pro tebe nebylo spravedlivý? L: No stejně jako mě nebo 8. E: NO, a kdyby mu bylo míň než tobě? L: No tak bych na něj hrál slabějc. E: No a bylo by to spravedlivý, kdyby si hrál třeba s někým komu je šest? L: Ne, protože já mam větší věkovou kategorii a on by mě nestíhal.

Karel 9

E: Jaká věková kategorie kdy už to pro tebe není výzva jako pro fotbalistu, když si představíš, že si tu hru máš užít, soustředit se jenom na tu hru, kdy už by ti to nepřišlo spravedlivý? Měl bys říct o kolik mladší už by ti vadili při tý hře? K: Tak to řeknu trenérovi. E: No, a kdyby sis měl vybrat, říct tyhle už sou moc malý, bylo by jim třeba šest, ty sou moc malý na mě a já se s nima nemůžu porovnávat. K: Tak já bych si vzal půl mladších a půlku silných. E: A proč? K: Oni si taky vezmou půlku silných a půlku to, a potom to bude vyrovnaný. E: A co třeba kdyby si měl hrát s pětiletým fotbal, vadilo by ti to nebo ne? Kdyby ho měli třeba protivníci v týmu a ty by si s nim hrál jako devítiletý? Bylo by to spravedlivý? K: Jo to by mohlo být spravedlivý. E: Od kolika let už by sis řek že už by to nebylo spravedlivý? K: Od čtyř let.

Jako zvláštní případ asi stojí za to vyčlenit případ Lukáše 7. Ten nestanovil věk protihráče, při kterém je o tolik méně obratný, že by hra proti němu byla nespravedlivá. Nýbrž věk, při kterém hrozí, že se na mladším dopustí tělesného zranění. Místo o spravedlivých podmínkách zaručujících srovnatelnou naději na úspěch v soutěži obratnosti tedy uvažuje o tom, že „o tolik mladší“ protihráč s „o tolik starším“ protihráčem vlastně vůbec nemůže vstoupit do soutěže v obratnosti, aniž by ihned nevznikla situace ohrožující zdraví mladšího – řekněme v žargonu dětí „blbá hra“.

Lukáš 7

E: Když hraješ fotbal třeba, tak o kolik by musel bejt tvůj protihráč mladší, aby sis už řek, že seš o hodně straší, že už to není spravedlivý? O kolik by musel bejt mladší? L: O pět roku. Takže by mu bylo dva. E: Kdyby si s nim hrál fotbal tak bylo by to spravedlivý? L: Ne. E: A proč? L: Protože on je hrozně mladej a malej, takže kdyby se mu něco stalo tak ...

Zbývajícím dětem se stanovit věk protihráče, při kterém je o tolik méně obratný, že by hra proti němu byla nespravedlivá, jednoznačně nepodařilo. Třem (Viktor 7, Martin 10, Kuba 10) jakoby v tom, aby se vyjádřili tak jednoznačně jako Vašek 10 a Filip 10, vadila starost o sebe sama spíše než o druhé – starost s tím, že je mladší a lepší protihráč také může úplně s klidem obehřát. A možná by k těm třem bylo možné přiřadit i Káťu 9 pro její neschopnost formulovat důvod pocitu nespravedlnosti hry s protihráči mladšími osmi let; byť v jejím případě by to ještě chtělo se doptat, zda zažila i to, že by ji krom starších (ve věku 11 či 12 let) obehřáli i protihráči mladší osmi let.

Viktor 7

E: Jak to vidíš ty jako sportovec, kdo už pro tebe není soupeř, kdo už je někdo natolik malej, že by to nebylo fér, kdyby si s nim hrál. O kolik let by musel bejt třeba mladší? V: Tak třeba o jeden. E: A proč už by to nebylo spravedlivý, když by si hrál s někým kdo je mladší o jeden rok. V: Když by byl lepší. E: Tak už by to nebylo spravedlivé, kdyby byl lepší? V: Né kdyby byl mladší a lepší. E: A proč? V:

Martin 10

E: Kdo už pro tebe není pro fotbal soupeř, kdo už je pro tebe moc malej, že by ti to nepřišlo spravedlivý s nim hrát? Máš nějakou takovou věkovou hranici? M: Já moc ve fotbale dobrej nejsem tak ta věková hranice je když by jim bylo osm. Osm a mladší. E: A proč by ti to nepřišlo spravedlivé s ním hrát ten fotbal? M: NO záleží na tom, jak to umí, může mu bejt třeba jenom sedm a umí to dobře. Ale fakt by mě rozesmálo kdyby to byl fakt někdo malej třeba někdo komu je 6. E: NO kdyby to uměl dobře a byl to někdo trénovanej, tak bylo by to spravedlivý, kdyby si proti němu hrál? M: Asi ne. E: A proč? M: Protože já to moc dobře neumim a on by byl trénovanej.

Kuba 10

E: Když bys měl říct, za jakých podmínek se můžeš soustředit jenom na hru. Od kolika let už by ses nemohl soustředit, protože to dítě je třeba moc malý. K: No tak mě to baví. E: No od kolika let už je pro tebe moc malý. K: Jo pro mě. No tak třeba když jsme hráli s klukama, který se narodili 2006, takže když je o 2 roky mladší. E: Aha to už je moc? K: No tak pokud to neumí, když my sme lepší tak je jasný že to vyhrajem, ale zase když sou menší a umí to, tak maj podle mě výhodu, že sou menší, protože sou víc, jsou prostě menší. E: Takže pro tebe je

nejdůležitější jak to umí? K: No ne, když jsme s nima hráli a dali jim pár hráčů starších tak jsme pak stejně vyhráli, ale mě to nepřišlo spravedlivý, jako oni jak jsou menší tak do nich stačí strčit a on spadne. K: Podle mě je spravedlivá hra ve stejném věku. E: Ve stejným věku nebo když to umí stejně? Co je důležitější věk nebo ten um? K: To je asi důležitější, že to umí. E: Od kolika let už bys řekl, že je to nespravedlivý když bys musel s někým hrát? K: No když by se narodil třeba v roce 2002. Kdyby byl mladší o dva roky. E: Tak už by to bylo nespravedlivý, kdyby si s nim měl hrát? K: No, ... záleží na tom, jak to umí. My sme byli na tom turnaji, a tam byl takovej malej kluk, bylo mu asi 10 a ten nás tam rozložil úplně. Když to umí takE: Tak může být i mladší než ty dva roky? K: Jo. E: A je to pořád spravedlivý? K: Jo ale no třeba Matěj Pešta, ten je malej, de to třetí třídy, tak ten je menší než ja ale on si mě obehraje úplně s klidem. E: Takže je spravedlivý když proti němu hraješ? K: No jo, to si myslim, že jo. Teď je mu 9. E: A kdyby to neuměl tak je spravedlivý, že bys proti němu hrál? K: NO tak to nevim, to si myslim, že tak napůl jo a tak na půl né.

Káťa 9

E: Když si představíš ideálního soupeře pro tebe, tak kde je pro tebe taková věková hranice že si řekneš no tak tohle už pro mě není výzva? K: No když mu je třeba 12 nebo 11. Když mu je devět nebo deset tak to jo ale, když je mu 11 nebo 12 tak....E: Když je straší, než ty tak už tě to nebaví? K: no jako baví trošku, ale je to no E: A je to spravedlivé, když bys hrál fotbal s někým starším? K: NO to nevim asi jo alenevim. E: No když by byl mladší, tak kolik by mu mělo být, aby to pro tebe už nebylo spravedlivé, aby už byl moc malý? Aby sis mohla užít tu hru? K: NO dyť jo, mě nebaví, když musim hrát proti někým mladším, protože to vim, že když jsou mladší tak prohrajou a to se mi proti nim moc nechce hrát. Takže se mi proti mladším moc nechce hrát spíš, když je jim osm nebo devět. E: Jo tak to už pro tebe začíná být zajímavé? K: No. E: A kdyby si měla říct, proč už ti to nepřijde spravedlivé, když jsou mladší než těch osm let? K: No to nevim.

4.2 Rozbor hry Fotbal – zápas

Na chápání spravedlnosti ve hře Fotbal – zápas byly ještě zadávané otázky, které obměňovaly otázku: Je spravedlivé, když fotbalový zápas hrají týmy složené z mladších a starších hráčů? V otázce nabízené představě spravedlivého vyrovnání nespravedlivého rozdílu v obratnosti mezi hráči mladšími a staršími přitakalo osm dětí, byť ne všechny s takovou výslovnou

argumentací v termínech míry obratnosti a rovných počtů hráčů odpovídajících kategorií a s takovou jistotou jako Pavel 11.

Pavel 11

E: NO, a když si představíš fotbalovej zápas a v každým týmu jsou malý i velký takový jako ty a sedmiletý třeba, je to spravedlivý? P: Jo já bych řek, že je to fér, když tam v každým týmu bude stejnej počet těch malých a velkých a budou mít stejný dovednosti, tak je to určitě spravedlivý.

Martin 10

E: A myslíš, že je spravedlivý, když se hraje fotbalovej zápas a v těch dvou týmech jsou smíchaný mladší a starší kluci? M: Mě to nevádí. E: Je to spravedlivý? M: No, když je to v obou týmech takhle smíchaný tak jo.

Láďa 9

E: Je to spravedlivý když proti sobě hrajou dva týmy, kde jsou mladší a starší smíchaný dohromady fotbalový zápas? L: Když je to dobře rozdělený tak jo.

Karel 9

E: Myslíš si, že je spravedlivé když se hraje fotbalový zápas a tam jsou třeba ty čtyřletý a devítiletý dohromady, je to spravedlivý? K: Jo, že by sme byli ze slabýma a ze silnýma. E: Muselo by to být vyrovnaný? K: JO.

Vašek 10

E: Myslíš, že je spravedlivý, když by se hrál fotbalovej zápas, kde by v každým týmu byli smíchaný tyhle pětiletý děcka se stejně starejma jako si ty? Myslíš, že by to bylo spravedlivý? V: Asi jo, kdyby tam byli i 2004 a 2005, tak by to bylo spravedlivý.

Kuba 10

E: Myslíš si, že je spravedlivý, když se hraje fotbálek, a v každým týmu jsou dohromady malý a velký? K: Jo to si myslím, že je spravedlivý.

Viktor 7

E: Hraje se fotbálek a v každým týmu jsou malý a velký dohromady, je to spravedlivý? V: Jo.

Filip 10

E: Představ si fotbalovej zápas, kde by byly dva týmy a v každým by byli smíchaný malý a velký dohromady, bylo by to spravedlivý? F: No asi jo.

V rámci odpovědí Lukáše 7 a Libora 7 se zdá, jakoby v tom jejich „nepřítakání“ nešlo o jiný právní, resp. morální názor, ale jakoby odpovídali na jinou otázku. Z jejich odpovědí lze usuzovat, že nepochopí s tou představou spravedlivého vyrovnání nespravedlivého rozdílu v obratnosti mezi hráči mladšími a staršími, kterou si z otázky berou předchozí děti. Lukášovi možná komplikuje situaci to, že v předchozích úvahách uvažoval o mladším hráči ve věku dvou let. Tam pak neuvažoval v oboru úvah o nespravedlnosti v soutěži obratnosti, ale o situaci ohrožující zdraví mladšího. Zde jakoby v obdobném oboru úvah přidával úvahu o tom, že mladší by nemuseli vůbec chápat, o co ve hře jde. Dodejme z vlastní zkušenosti, třeba by běželi s míčem úplně mimo hřiště nebo do vlastní branky. A když Lukáš uvažuje o potenciální soutěži v obratnosti, tak mu připadne jako zcela nereálná. Jakoby se ti dvouletí za přítomnosti sedmiletých protihráčů vůbec nemohli dostat ke hře, sedmiletého by nemohli obehrát. Libor je na tom v chápání otázky mnohem méně srozumitelný než Lukáš. Nejdříve jakoby „neslyšel“ otázku a situaci hodnotil jako nespravedlivou proto, že v jednom týmu jsou mladší a ve druhém starší. Pak na žádost o postup, kterým by se situace napravila, vyrovnala, nabídne řešení nabízené v původní otázce a tvrdí, že situace už je spravedlivá. Ale když to má domyslet do důsledku, při kterém jeden tým vyhraje, tak nakonec odpovídá „Nevím.“ Takže v souhrnu by se dalo uvažovat o tom, zda u něj ještě doznívá něco z toho dětského nepochopení, o co ve hře jde, nebo je to projev nepozornosti a nejistoty v komunikaci. I kdyby však platila druhá ze zvažovaných možností, muselo by se počítat s tím, že je to právě nejistá orientace v tom, o co ve hře jde, která si žádá soustředěné pozornosti a neposkytuje jistotu pro trvání si na svém v komunikaci.

Lukáš 7

E: Myslíš si, že je spravedlivý, když by se hrál fotbalovej zápas a v každým týmu by hráli malý a velký dohromady? Je to spravedlivý? L: Ne. E: A proč? L: Protože jedni sou malý a ty druhý velký, ty velký by nešli přemoct. A ty malý by to nepochopili třeba.

Libor 7

E: A co si myslíš, když by se hrál fotbalovej zápas, kde by právě byli v každým týmu děcka, kterým jsou tři roky a pak by tam byli děti jako ty, bylo by to spravedlivý? Bylo by to smíchané, v každým týmu jsou mladší a starší. Bylo by to spravedlivé? L: Ne. E: A proč ne? L: Protože v jednom týmu jsou velký a malý. E: A napadlo by tě nějaké pravidlo jak to třeba napravit? Jak to třeba vyrovnat? L: Jo, že by se to proházelo, že v nějakým družstvu byli malý a velký a v druhým družstvu taky malý a velký. E: Aha a takle kdyby to bylo, že by v každým týmu byli malý a velký tak bylo by to pak spravedlivý? L: Jo. E: Kdyby jeden vyhrál? L: Nevim.

Zbývající Káťa uvažuje na hranici hry a nehry, měřítkem pro ni není její vlastní úsudek pracující s odpovídající konkretizací principu spravedlnost zásluhovosti ve hře. Raději by se spolehla na ostatní, ať už dojdou k závěru, který je principiálně spravedlivý nebo nespravedlivý. Jakoby sama neměla představu o tom, čím by měli ti ostatní argumentovat v případě, že by jim to vadilo.

Káťa 9

E: No a myslíš, že je spravedlivé, když hrajou fotbalový zápas smíchaně mladší a starší dohromady?

K: NO já myslím, že když to nikomu nevedí tak to nevedí.

Shrnutí

Ve vztahu ke hře Fotbal – zápas, v první otázce, měly děti řešit orientaci v tom, že při soutěži v obratnosti ve hře musí všichni hráči podstupovat riziko prohry, že prohra nemůže být předem známá jako výsledek předem známého nepoměru v obratnosti. Ve druhé otázce pak měly řešit orientaci v tom, jak lze fungování principu spravedlnosti (zásluhovosti) ve hře organizované jako soutěž zajistit i při účasti hráčů s předem známým nepoměrem v obratnosti – a to s pomocí principu spravedlnost rovnosti, který se uplatní na týmy jako celky sestavené rovnými podíly hráčů srovnatelné obratnosti.

Z těch 11 dětí se 5 orientovalo v obou otázkách (Pavel 11, Filip 10, Vašek 10, Karel 9, Láďa 9).

Těm 3, které se orientovaly jen ve druhé otázce (Kuba 10, Martin 10, Viktor 7), v první otázce jakoby vadila starost spíše o sebe sama, než o druhé, ty mladší. Jakoby u první otázky měli spíše starost s tím, že je mladší a obratnější protihráč může obehřát.

Ve druhé otázce se neorientovaly 3 děti. V případě Libora 7 se sice jeho odpověď na první otázku považovala za orientovanou. Jisté pochybnosti zde však byly, neb své úvahy neformuloval v termínech obratnosti. Lukáše 7 jakoby v případě druhé otázky „omlouvalo“, že před tím myslel na „mladší“ ve věku dvou let. Ale ani u první otázky se v problematice neorientoval s pomocí pojmu obratnosti. Uvažoval o tom, že se na mladším dopustí tělesného zranění. Káťa 9 u první otázky taky nejdříve myslela na to, aby sama neprohrála, byť se staršími. Při navedení na úvahy o hře s mladšími pak sice sama naformulovala, že ji nebaví hrát proti mladším 8 let, protože ví, že prohrají. Pak ale naformulovat, proč je nespravedlivé hrát s mladšími 8 let, nesvedla, ani zopakováním té předchozí formulace.

4.3 Rozbor hry Fotbal – trénink

Na chápání spravedlnosti ve hře Fotbal – trénink byly zadávané otázky, které obměňovaly otázku: Je spravedlivé, když jsou mladší a starší při fotbalovém tréninku?

Nejdříve konstatujeme, že otázka nebyla zadána 6 dětem (Pavel 11, Filip 10, Kuba 10, Martin 10, Láďa 9 a Viktor 7).

Na první pohled to vypadalo, že otázka na Fotbal – trénink dětem nečiní žádné problémy v orientaci a že i Lukáš 7 odpovídá jako ostatní dotazované děti – je to férové. Ale při podrobnějším rozboru se ukázalo, že jednoznačně odpovídaly jen 3 z těch 5 tázaných.

Karel 9

E: A myslíš, že je spravedlivý, když sou malý s velkejma během fotbalovýho tréninku? K: To je spravedlivý.

Káťa 9

E: Myslíš, že to vadí u fotbalového tréninku, když hrajou mladší a starší dohromady? K: To né.

Libor 7

E: A co třeba fotbalovej trénink, myslíš, že tam to vadí, když jsou malý a velký dohromady? L: Nene.

Vašek 10 svou v podstatě velmi dobře orientovanou a dobře argumentovanou odpověď zbytečně zkomplikoval přechodem do jiného oboru úvah, toho o situaci ohrožující zdraví, který používal v odpovědích ke hře Fotbal – zápas Lukáš 7. Takže nakonec se dobral i k té desorientované formulaci, dle které faul není proti pravidlům, je jen hodně nebezpečný.

Vašek 10

E: A vadilo by to při fotbalovém tréninku? V: Ne vůbec. Ne tam se právě dá něco na tom tréninku naučit. E: Takže by ti nevadilo, kdyby si trénoval s mladšíma? V: Ne to ne, ale při zápase to by mi trochu vadilo no. E: A proč? V: No protože on tam vlastně akorát..., no on by tam vadil, kdyby hrál tak by tam vlastně vadil. E: Ty si řekl, že při tréninku, když například obíhají ty kužely, tak si říkal, že to nevadí, když jsou tam malý velký dohromady ale u fotbalového zápasu, že to vadí víc. Dokázal by si říct proč? V: Proč? No protože při tréninku, tam jsou všichni kamarádi a při tom zápase tak vlastně..., no třeba jako mi hrajeme proti tý Nový Lhotě, oni jsou prostě, jsou nebezpečný, oni se ničeho nebojí, oni by dokázali při zápase zlomit nohu a při tom tréninku to spíš né, to by si nic neudělali, možná že by si mohli natáhnout sval. E: Myslíš, že i při tréninku by vám ty proti hráči chtěli ublížit? V: Myslím si, že ne, my jsme tady v týmu všichni kamarádi. E: A myslíš si, že tohle kamarádství je ohrožený, když by ste hráli fotbal proti sobě? V: Jako proti sobě? No my, snažíme co nejmíň faulovat, aby sme se nezranily. E: A faul je pro tebe dobrej nebo špatnej? V: špatnej. E: Je to proti pravidlům? V: Není to proti pravidlům, ale je to hodně nebezpečný.

Lukáš 7 sice nakonec došel ke stejnému závěru jako ostatní. Ale to až po sugestivní otázce.

Lukáš 7

E: A myslíš, že třeba při tréninku fotbalovím je to fér, když tam jsou velký malý dohromady? L: Není. E: jakto? L: No protože při tréninku není to zápas, nemusíš vyhrát je to jenom hra. E: No tak by to právě mělo být spravedlivý né? Mělo by to být právě fér, že tam jsou malý a velký dohromady ne? L: No je to fér.

Shrnutí

Hra Fotbal – trénink měla dětem nabízet situaci, ve které si hráči zahrávají v podstatě se stejnými obratnostmi jako ve hře Fotbal – zápas. Organizace sociálních vztahů však není povahy řevnivosti a vlastně ani spolupráce. Ve srovnání se hrou Fotbal – zápas a se hrou Panenky jsou řevnivost i spolupráce utlumené na nezbytnou míru nutnou k tomu, aby si

bylo možné s těmi „fotbalovými obratnostmi“ zahrávat v podobě, která se co nejvíce blíží zápasu dvou týmů. Orientace v chápání pojmu spravedlnost ve hře obratnosti by se pak měla projevit tím, že o tento princip zde nejde, nakolik zde není hrou zadaný střet zájmů. Jinými slovy, při účasti hráčů se zcela rozdílnými úrovněmi obratnosti k žádné nespravedlnosti nedochází. Případně, spoluúčast je spravedlivá – když už otázka sugeruje odpověď typu ano-ne.

Zopakujme pak, že otázka nebyla zadaná 6 dětem (Pavel 11, Filip 10, Kuba 10, Martin 10, Láďa 9 a Viktor 7). O uvažování těchto dětí se tedy nic nového nedozvídáme. A k budoucímu porovnání toho, zda tato hra vzdoruje v orientaci více, stejně či méně než hra Fotbal zápas, se tak nabízí jen případy pěti dětí.

Co se týče toho, komu tato hra vzdorovala či nevzdorovala v orientaci, lze konstatovat, že vůbec nevzdorovala 3 z 5 dětí (Karel 9, Káťa 9, Libor 7) a pro 2 byla příležitostí k určité míře desorientace (Vašek 10, Lukáš 7).

Karel 9 je jediný, který jen potvrdil svou orientovanost v chápání pojmu spravedlnost ve hře. Vašek 10, jak bylo zmíněno výše, svou odpověď zbytečně zkomplikoval přechodem do oboru úvah o situaci ohrožující zdraví a nakonec se dobral i k té desorientované formulaci, dle které faul není proti pravidlům. Co se týče podstaty otázky, však orientovaný byl. Na rozdíl od otázek na hru Fotbal – zápas lze odpovědi Káti 7 a Libora 7 považovat za orientované. Potíže s orientací měl i nadále Lukáš 7.

4.4 Rozbor hry Fotbal – panenky

Na chápání spravedlnosti ve hře Fotbal – panenky byly dětem zadávané otázky, které nějak obměňovaly formulaci: Je spravedlivé, když jsou mladší a starší při hře panenky dohromady? Typ sociální organizace a tedy morální princip, o jaký se ve hře panenky jedná, se povedlo odhalit téměř 4 dětem z 8 dotazovaných (Pavel 11, Kuba 10, Libor 7, Viktor 7). Zdá se, že u Libora valence jeho odpovědi závisí na tom, jak porozuměl otázce a dále můžeme vypořádat, že míra porozumění je odvislá od formulace, která je zvolena, pokud tedy připustíme, že zadané otázce v daném kontextu porozuměl, mohli bychom první část jeho odpovědi považovat za orientovanou.

Pavel 11

E: No když si představíš fotbalovej zápas a situaci, když si kluci kopou v kroužku a snažej se udržet si ten míč ve vzduchu a zase sou tam malý velký dohromady, tak kde by si řekl, že to je miň spravedlivý, anebo je to stejný? P: Asi je to stejný.

E: A myslíš, že jak si kluci kopou v tom kroužku, tak řek by si, že mají všichni stejnou šanci uspět, že je to vyrovnaný? P: No, neřekl bych, že je to vyrovnaný. E: A je to pak spravedlivý, když hrajou velký s malejma v tom kroužku? P: No, tak to se jenom tak kope, když to zkazí, tak se na něj neřve, tak je to spravedlivý. Tam nejde tolik o to, kdo to vyhraje, tam jsou všichni spolu.

Kuba 10

E: A co hra, když nejste na hřišti, ale kopete si ten míč jenom v kroužku, udržovali byste ten míč ve vzduchu, třeba mezi chatkama. Tak, když bys měl porovnat tohle to kopání a fotbalovej zápas. K: Tak si myslim, že maj stejný šance jako my tady v tom kroužku. Je to spravedlivý, když je to jenom pro srandu, tak každej aspoň nedá šlupku.

E: A co fotbalovej zápas, kde jsou malý s velkejma a pak tady v tý hře kopání si v kroužku. K: Tak to si myslím, že je oboje dvoje spravedlivý. Tak ten jeho tým se snaží toho malýho ochránit. Myslim si, že dou ty malý na ty malý a ty velký na ty velký. E: A co když to ten malej poplete, zrovna to u něj spadne na zem a při tom se to ty kluci snažej udržovat co nejdýl ve vzduchu. K: No tak záleží, jak se ty kluci chovaj. Něakej řekne nevadí, deme znova, něakej řekne, že je mu to jedno, něakej bude na něj naštvanej a řekne, ať vypadne a to... je to různý. Záleží na tom chování těch velkejch. E: A co když to ten malej splete u fotbalovýho zápasu, vadí to víc nebo ne? K: Já si myslim, že u těchle dvou variant je to stejný.

Libor 7

E: Co třeba když takle stojej kluci v kroužku a jenom si čutaj ten míč, stojej v kroužku a jenom si nahrávaj ten míč, tak myslíš, že tam to vadí, když jsou velký a malý pohromadě? L: Ne. E: A proč?

L: Protože si jenom přihrávají.

E: A co kdyby se snažili udržet ten míč co nejdéle ve vzduchu? Kope se kope a každý se snaží, aby ten míč zůstal ve vzduchu. L: Ne. E: Bylo by to spravedlivé? L: Protože ty malý ještě neuměj moc dobře kopat.

Viktor 7

E: A když se hraje fotbalovej zápas, kde sou zase velký s malejma a pak se hraje kolečko, jak se udržuje míč ve vzduchu, tak je to někde míň spravedlivý nebo je to stejný? V: Je to stejný

Následující dva chlapci zvolili pro řešení dané otázky uvažování v linii spravedlnosti rovnosti, zabývají se tím, jestli by ve hře mohly nastat nějaké situace nevyváženosti sil v dané obratnosti. Daný typ sociální organizace hry nevytváří prostor pro vznik nespravedlnosti a nedochází zde ke střetu zájmu, vzhledem k tomu můžeme říci, že tito chlapci se orientují o něco méně než chlapci předchozí.

Filip 10

E: No, a když by si měl porovnat, kde to více vadí. Máš klasickéj fotbalovej zápas, kde by byli zase smíchaný týmy malej, velkéj a pak by si zase měl kolečko, kde se snažej kluci udržet ten míč co nejdýl ve vzduchu a zase by to bylo smíchaný. Tak je to někde míň spravedlivý, že tam jsou malý s velkéjma anebo je to stejný? F: No míň je v tý, jak se nakopává ten míč, protože ty malý to třeba tolik nenakopnou na toho druhýho.

Vašek 10

E: No a co třeba ve fotbale, když si kluci stoupnou a snažej se udržet ten míč co nejdýl ve vzduchu, víš co myslím? V: Panenky? E: A když si představíš fotbalový zápas a ty panenky, tak kdyby sis měl představit, kde to víc vadí? V: No vlastně s těma většíma, tak když se porovná se mnou proti nějakýmu malýmu, tak to takovej rozdíl není. E: V těch panenkách? V: No kdyby ty menší ještě moc, ... no nevim, no já mám větší nohu, já dělám jenom tohle a ty menší maj menší nohu a dělaj jenom tohle, oni to moc toho nezvládli takhle E: Tak kde myslíš, že to víc vadí, při tom fotbalovým zápase anebo při těch panenkách, nebo to je podobný? V: Asi možná v tom fotbale. E: To vadí víc? V: Jo. E: A proč? V: Nevím. No v panenkách vlastně těm malejm nehrozí vlastně vůbec nic a přitom fotbale to ho někdo může trefit do hlavy, nebo mu může zlomit nohu. Podle mě ty panenky jsou mnohem bezpečnější než normální fotbal.

Následujícím dvěma chlapcům se téměř nepovedlo porozumět dané herní situaci. U Lukáše 7 se prvně zdá, že bude odpovídat v dikci neobratnosti, tedy, že v situaci vidí nespravedlnost rovnosti, díky skutečnosti, že byl na danou problematiku dotazován vícekrát, vidíme, že vzápětí odpovídá protichůdně a zdá se, že ho daná situace mate natolik, že nenalézá

jednotné stanovisko. Láďa 9 uznává hru těch, kteří by ji nebyli schopni hrát, za právoplatnou a vzhledem k tomu, že toto právo uznává za legitimní, představuje si situaci, která by nastala v případě, kdy ti to hráči svojí neobratností narušili běh celé hry.

Lukáš 7

E: Když si představíš situaci, kdy se stojí v kroužku a kope se míč tak, aby zůstal co nejdýl ve vzduchu a zase by tu hráli malý a velký dohromady, myslíš, že je to spravedlivý? L: Ne, protože ty malý to moc neumíš kopat a nedokážou to hned kopnout.

E: A kdybys si měl porovnat fotbalovej zápas, kde jsou zase smíchaný malý velký dohromady a pak bys měl hru, jak se hraje v tom kolečku a udržuje se ten míč ve vzduchu, tak myslíš, že to někde vadí víc, že tam jsou malý a velký dohromady? L: Myslím, že jo. E: Je to je stejný nebo jiný? L: Stejný.

E: A myslíš, že v tom kolečku mají všichni stejnou šanci udržet ten míč ve vzduchu? L: To myslím, že ne. E: Není nebo je? L: Je to tedy vyrovnaný. E: A je to tedy spravedlivý, když takhle hrajou v tom kolečku? L: Jo.

E: A co když si kluci kopou v kolečku a udržují míč ve vzduchu, a když se hraje fotbalovej zápas, tak kde ti to přijde míň spravedlivý? Přijde ti to někde míň spravedlivý, nebo ti to přijde stejný? L: Stejný.

Láďa 9

E: A co třeba, když stojí kluci v kolečku a snažej se udržet míč co nejdýl ve vzduchu. Je tady spravedlivý, když hrajou velký s malejma? L: To ne, protože ty velký to umíš líp a ty malý to třeba moc neumíš a ty velký se na ně můžou naštvat.

Shrnutí

Pro hru Fotbal – panenky je potřeba podobná obratnost jako při fotbalovém zápase, tedy především žonglování s daným předmětem a pak také jeho vrhání a chytání. Ve hře též vystupuje spolupráce jako při fotbalovém zápase, ale není zde zapotřebí k tomu, aby umožnila rozehrání a udržení řevnivosti mezi dvěma družstvy. Řevnivost zde nevstupuje do hry, samotnou podstatou není střet zájmů, ale naopak samotný požitek vytváří spolupráce na procvičování obratnosti žonglování s předmětem. Děti jsou tedy vystaveny úkolu, prohlédnou skutečnost, že daná sociální organizace není soutěží, nedochází ke střetu zájmů

a tím pádem ani nevznikají nespravedlivé situace. Jinak řečeno cílem hry není zjistit, kdo je horší či lepší v dané hře obratnosti, ale naopak cílem je rozehrát danou obratnost v radostné spolupráci s ostatními.

Na danou otázku odpovídalo 8 dětí a 3 dotázáni nebyli vůbec (Káťa 9, Karel 9, Martin 10).

Mezi orientované bychom v rámci této hry mohli počítat 4 děti z 8 dotazovaných (Pavel 11, Kuba 10, Libor 7, Viktor 7), možná bychom mohli mezi orientované děti počítat první tři bez Viktora, vzhledem k jeho stručným odpovědím je porozumění situaci nejisté.

Mezi ty děti, kterým daná situace nějak vzdorovala v porozumění, počítáme 4 děti, přičemž první dva (Filip 10, Vašek 10) sice v herní situaci rozeznávají jinou sociální strukturu hry, ale stále uvažují v linii obratnosti, přičemž Vašek 10 posléze přejde jako i v případě fotbalového tréninku do úvah na hranici hry a nehry. U Lukáše 7 pak zvažujeme příčinu výpovědí, které si protirečí, a můžeme konstatovat, že pravděpodobnou příčinou je skutečnost, že se v dané situaci tolik neorientuje. Podobně herní situace vzdoruje porozumění u Ládi, který uznává právo na hru těch, kteří by se jí nikdy neměli účastnit.

4.5 Rozbor hry Běh – starty

Pro orientaci ve hře Běh – starty byly dětem zadávány otázky, které nějak obměňovaly otázku: Je spravedlivé, když spolu hrají hru starty mladší a starší dohromady?

Odpovědi 7 dětí z 11 považujeme za orientované, neboť děti se ve svých odpovědích zaměřily právě na popis obratnosti a to ve smyslu spravedlnosti rovnosti, tedy pokud by nemohla být ona rovnost zaručena, nebylo by možné plnohodnotnou hru uskutečnit. Za zmínku stojí Karel 9, který do odpovědi přímo zavedl prvek spravedlnosti slušnosti, dal by mladším náskok.

Karel 9

E: A co třeba, když se dělají takový ty starty a trenér říká, kdo doběhl první za lajnu. Je to spravedlivý? K: A sou tam i ty čtyřletý? E: Ano. K: tak to není spravedlivý, to by museli být trochu před námi. E: A jak daleko před váma? K: Třeba metr.

Pavel 11

E: Když se dělají ty rychlý starty a trenér sleduje, kdo doběhne první a byly by tam zase sedmiletý děti se stejně starýma jako ty. Myslíš, že je to spravedlivý, respektive myslíš, že je

to vyrovnaný, že mají všichni stejnou šanci uspět? P: No tak neřek bych, že je to spravedlivý, protože my už máme větší nohy, když to tak řeknu, umíme rychlejc běhat.

Lukáš 7

E: A když se hrajou starty, kdo doběhne nejrychleji. Myslíš, že je to spravedlivý, když tam jsou malý velký dohromady? L: Vadí, protože ty malý se nedovedou tak rychle zvedat a nedovedou to tolik pochopit, co maj udělat.

Káťa 9

E: A co když se dělaj ty starty z lehu, když trenér odstartuje a teď sleduje, kdo doběhne první? K: Podle mě že jo. E: A proč? K: No protože když jsou malý, nebo něk, to tak jim to třeba i vadí a můžou se i rozbrečet nebo to no ...

E: Myslíš si, že maj všichni stejné šance, když jsou velký s malejma dohromady a startujou z lehu, dělaj se ty závody, je to vyrovnaný? Je to fér? K: No, myslim si, že moc né? E: A proč? K: Protože ty menší, dyl jakoby než vstanou a třeba když vstanou, než vstanou tak někdo už je tam. Oni běžej trošku pomalejc.

Libor 7

E: Třeba když se dělaj ty starty a pan trenér sleduje, kdo je první, tak myslíš, že je to vyrovnaný, že mají všichni stejný šance? L: Nene, protože malý tak rychle neběhají.

Filip 10

E: A co třeba když se dělají ty starty, a trenér sleduje, kdo doběhne první. Ted' by tam na tý lajně leželi ty pětiletý a třeba i starší než ty, tak myslíš, že by to bylo spravedlivý? F: Nebylo. E: Jak to? F: No protože já sem starší.

Láďa 9

E: A co při rychlých startech, když trenér sleduje, kdo doběhl první, je to spravedlivý, když závoděj velký s malejma? L: No, když by byl ten malej dobrej běžec, tak jo, ale takle Viktor nemá šanci proti těm velkejm

Děti, jejichž odpovědi jsou uvedeny dále, jakoby se nedokázaly přesně vyjádřit v termínech spravedlnosti rovnosti. Zdá se, že Martinovi 10 stále leží na srdci osud starších, ale zato méně obratných, Kuba 10 vidí ve hře starty méně řevnivosti, než aby bylo nutné zabývat se principem spravedlnosti, nicméně po té, co je přímo požádán, aby se k tématu vyjádřil,

rozhodná formulace nepřichází, Viktorovy (7) otázky jsou velice stručné, nicméně zde vzhledem ke kontextu jsme zařadili jeho odpověď mezi méně orientované.

Martin 10

E: Co když jsou starty a trenér sleduje, kdo doběhne první? M: Trenér spíš sleduje, kdo doběhne poslední, protože my hrajeme na Černýho Petra. E: Dobře. Tak když by ste hráli tuhle hru a byli by tam třeba ty desetiletý a osmiletý nebo sedmiletý, mají všichni stejný šance, je to vyrovnaný? M: No maj stejný šance, pokud třeba ty desetiletý nejsou nějaký tlustoprdi. E: No, takže myslíš, že maj všichni stejný šance? M: No, každéj má nějakou šanci, ale ty menší maj trochu menší šanci, protože mají kratší nohy.

Vašek 10

E: A co třeba takový ty starty, jak se třeba startuje z lehu a teď trenér sleduje, kdo doběhl první. Měly by všichni stejný šance? Bylo by to spravedlivé? V: To nevim. Kdyby sme dělali z lehu a vystartovat s těma malejma, tak to by to ... Tak to nevim. Tak buď by byl rychlejší, když je menší anebo prostě by byl pomalej.

Kuba 10

E: A co třeba starty, když trenér sleduje, kdo doběhl první. Tak myslíš, že je spravedlivý, že jsou tam větší s menšíma? K: Jo tak to jo, protože podle mě nejde o to, kdo vyhraje, ale aby sme si zaběhali.

E: A kdyby to byla soutěž a trenér by sledoval, kdo je první, měl by každéj stejnou šanci vyhrát? K: No to ... já bych řekl, že ... asi moc ne... E: Jak to? K: Asi možná jo, protože ty malý taky umí běhat, ale zase že by předběhli Pepu, to bych si nemyslel.

Viktor 7

E: A co když se hraje, jak jsou takový ty starty a pan trenér sleduje, kdo je první za čárou a zase by tam byli velký s malejma. Myslíš, že je to spravedlivý, když to hrajou velký s malejma? V: Je.

E: Maj stejnou šanci vyhrát i ty malý i ty velký? V: Jo

Shrnutí

Hra Běh – starty je soutěží v pravém slova smyslu. Je zde rozehrána řevnivost protivníků mezi sebou a to v obratnosti vůči jasně vymezenému objektu - dráze. (Klusák, Kučera, 2010,

s. 391-392) Obratnost, která je zde určující je především mrštnost v běhu a pak také postřeh při startu, v rámci naší varianty hry by se také jednalo o mrštnost při startování z různých pozic. Děti jsou tedy vystaveny situaci, kdy jsou odkázány samy na sebe, spolupráce není možná, řevnivost je mezi hráči stejně rozložena, jednotliví hráči jsou tedy vyzváni především k uchopení principu spravedlnosti rovnosti, aby první a poslední místo bylo skutečně uděleno podle principu zásluhovosti. Děti danou otázkou byly vyzvány k popisu, do jaké míry je možné při hře s mladšími uznat princip zásluhovosti, pro který je nezbytné mít na počátku maximální spravedlnost rovnosti, aby nebylo jasné, že někdo už dopředu prohraje a to zvláště při hře, kde výsledný nepoměr v obratnosti je tak explicitní.

K dané otázce se vyjádřilo všech 11 dětí.

Mezi orientované řadíme 7 nich a o to především proto, že v odpovědích se nějak objevovala potřeba zajistit princip spravedlnosti rovnosti, tedy aby hráči měli alespoň přibližně srovnatelnou obratnost.

Děti, jejichž odpovědi nevykazují takovou orientaci jako předchozí, se vlastně i vyjadřovaly v termínech obratnosti, nicméně závěr z jejich odpovědi je nejasný, vlastně nevíme, kam by se v případné diskusi o pravidlech přiklonily.

4.6 Rozbor hry Vybíjená – na týmy

Na chápání spravedlnosti ve hře Vybíjená – na týmy byly dětem zadávané otázky, které obměňovaly otázku: Je spravedlivé, když by vybíjenou na kapitány hráli mladší a starší dohromady?

Děti z této skupiny odpovědí většinou stvrzovaly svou odpovědí souhlas s tím, že daná herní situace je spravedlivá, Karel 9 dodává vysvětlení, kde popisuje, že spravedlnost rovnosti by byla zajištěna díky vyrovnané obratnosti kapitánů.

Karel 9

E: No a co když by byli namíchaný mladší starší v té vybice na kapitány, tam to vadí? K: Ne.

E: A proč? K: Protože ty kapitáni jsou dobrý. E: Takže když vyhraje ten jeden tým, i když má ty mladší, tak je to zasloužení vítězství? K: No.

Libor 7

E: A myslíš, že to vadí při vybice na týmy, kdyby byly dva týmy a v každém týmu by byli malý a velký myslíš, že by to vadilo? L: Ne. E: Ve vybice na týmy by to nevadilo? L: Ne.

Lukáš 7

E: A co při vybice, když si představíš tu hru na kapitány, kde budou hrát zase malý s velkejma dohromady. Je to spravedlivý? L: To je spravedlivý.

Viktor 7

E: Co když se hraje vybika na kapitány, na týmy a zase sou tam velký a malý dohromady, je to spravedlivý? V: JO.

Filip 10

E: A když si představíš tu kapitánskou vybiku, v každém týmu je to zase smíchaný a tyhle dva týmy hrajou proti sobě. Je to spravedlivý? F: Je.

Láďa 9 popisuje nespravedlnost rovnosti mezi staršími a mladšími a to převážně na intelektuální úrovni, nicméně si představuje situaci, kdy by na začátku pro vstup do hry uznal jedince, kteří jsou si značně nerovni ve smyslu obratnosti. Martinova odpověď působí konzistentně, nicméně v případě hry organizované jako soutěž bychom čekali na takovou otázku odpověď ve smyslu principu spravedlnosti zásluhovosti, Martin 10 zde popisuje druh hry, který je založen na jakémsi pravidlu cyklicity, nicméně to už by šlo o jiný typ sociální organizace.

Láďa 9

E: A co při vybice na týmy, zase máš dva týmy a v každém jsou velký a malý. Je to spravedlivý? L: Ne. E: Jak to? L: No ty velký, když by se spojili, tak si můžou víc nahrát a ty malý se rozeběhnout a ty velký mají chytrost, takže oni je vybijou jenom kvůli tomu, že jsou chytřejší.

Martin 10

E: A co když při tý vybice na týmy vybije ten velkej toho malýho? M: No, tak ten malej může zase pomáhat potom těm, co sou vzadu... E: A je to fér, když ten velkej vybije toho malýho v rámci tý vybiky na týmy? M: No, fér se nedá říct. E: Je to míň fér než v tý vyřazovačce? M: Je to pořád fér, protože on pořád ještě může hrát tam vzadu u kapitána, pokud je.

Vašek 10 podobně jako u hry Fotbal – panenky neřeší odpověď v rámci jemných nuancí principů spravedlnosti, v jeho úvaze je si obratnost hráčů natolik nerovná, že by narušila běh samotné hry.

Vašek 10

E: No a myslíš, že to vadí při tý vybice na týmy, kdyby v každým týmu byli zase namíchaný malý a velký, je to spravedlivé, je to fér? V: Ne. E: A proč? V: No protože těm malejm, když je vlastně vybijem, tak oni jsou ty pětiletý děti, takový ještě citlivější, tak kdyby třeba dostali perdu do zad nebo do hlavy, do krční páteře nebo do břicha, tak by se jim taky mohlo něco stát a když vlastně hrajou ty větší, tak když dá třeba Kačka mně a já dám Kačce, tak nám to nic neudělá, protože jsme stejně staří. E: Takže ty myslíš, že je tam ta nerovnováha těch fyzických sil? V: No.

Káťa 9 zde svou odpovědí přímo uznává, že na danou otázku nedokáže odpovědět.

Káťa 9

E: No a vadí to u vybiky, u takový ty na týmy? K: No taky by se mohlo no ... já nevim no asi ne ...

Shrnutí

Vybíjená – na týmy je zápas dvou družstev ve vybíjení, tedy o ze hry vyřazující zásah druhého (Klusák, Kučera, 2010, s. 315-316). Daná obratnost se poměřuje při kontaktu s šikanujícím objektem, tedy s míčem. Ve hře jde o schopnost mrsknout míčem, chytit jej, ale také o schopnost mrsknout sebou v případě obranné strategie, v neposlední řadě také v této hře figuruje schopnost spolupráce s ostatními, tedy jejich nabíjení (tamtéž). Děti byly opět vystaveny úvaze, podobně jako při otázkách na fotbalový zápas, uvažovat o situaci, kdy by ti mladší nastoupili do hry se staršími, měly tedy zvážit, zdali by v této situaci platil princip spravedlnosti rovnosti. Řevnivost je zde rozehrávána mezi dvěma týmy, tedy děti musí v úvaze, zda by obstál princip rovnosti, zahrnout nejen fungování samostatného jedince, ale také jeho fungování v rámci celé skupiny.

Na danou otázku bylo dotazováno 9 dětí, z těchto odpovědí jsme prvních 5 označili jako ty, které nejméně vzdorovaly porozumění.

Další 4 děti, které ve svých odpovědích ukázaly odlišnou orientaci, se zabývaly jinou úvahou, než jakou jim nabízela otázka, Láďa 9 jakoby uvažoval nad jiným typem hry a podobně také Martin 10, Vašek 10 uvažuje na hranici hry na nehry a Káťa 9 v odpovědi přímo zdůrazňuje, že na danou otázku by nevěděla odpovědět.

4.7 Rozbor hry Vybíjená – všichni proti všem

V porozumění spravedlnosti v druhé variantě hry Vybíjená – všichni proti všem, byly dětem zadávány otázky, které nějak obměňovaly otázku: Je spravedlivé když hrají mladší a starší dohromady?

První dva chlapci si uvědomují, že pro hru je potřeba, aby si jednotliví hráči byli v obratnosti alespoň přiměřeně rovni, orientují se tedy v rámci principu spravedlnosti rovnosti. Mohli bychom sem vlastně počítat i Lukáše, který se sice nevyslovuje přímo k principu spravedlnosti rovnosti, nicméně popisuje důsledek nerovnováhy, která by na začátku vznikla při střetnutí těch více a méně obratných hráčů.

Karel 9

E: Když si vzpomeneš, jak jsme hráli tu vybiku vyřazovačku, tak je tam spravedlivý, když hrajou velký s malejma? K: Ne. E: A proč? K: Protože jsou to slabší, ty mladší.

Filip 10

E: Když si představíš, jak jsme hráli vybiku. Tak si představ tu vybiku vracečku, kde by byli smíchaný zase třeba ty pětiletý a stejně starý jako ty. Bylo by to spravedlivý? F: Ne. E: A proč? F: No, protože sou taky mladší než já.

Lukáš 7

E: A co třeba při tý vracečce, jak tam jsou všichni proti všem, tak myslíš, že tam vadí, když jsou malý velký dohromady? L: Myslím, že jo, protože jeden může vybijet furt všechny ty malý a pak kdyby ho vybili, tak nastoupí hrozně moc hráčů. E: Takže to ti nepřijde spravedlivý při tý vracečce? L: Ne.

Viktor 7

E: A co když se hraje vracečka, když jsou tam zase velký a malý dohromady, je to spravedlivý? V: Jo.

Martin 10 hře nepřiznává minimum řevnivosti, přemýšlí pouze o cyklickém pravidlu, neuvažuje tedy o principu spravedlnosti zásluhovosti.

Martin 10

E: A co třeba když v rámci tý vyřazovačky ten velkej vybije toho malýho, je to spravedlivý?

M: To nevadí, protože zas když někdo vybije toho velkého, tak ten malej si zase zahraje, ten velkej tak někdo mrštnej ho vybije a ten malej pude zase zpátky.

Dětem, které odpovídaly dále, se příliš nepovedlo vyslovit jasný závěr. Láďa 9 se snažil prvně zformulovat závěr v termínech obratnosti, přímo se snažil popsat, že ve smyslu spravedlnosti rovnosti by se vlastně mohli menší a větší potkat, při dodatečné otázce, zda by tedy bylo spravedlivé, kdyby starší vybil mladšího, však svůj původní verdikt relativizuje. Káťa 9 by pro spravedlivou hru stačila spravedlnost rovnosti, ale pouze na úrovni intelektuální, o motorické oblasti zde neuvažuje.

Láďa 9

E: A když jsme hráli tu vybiku, tak je spravedlivý, když hrajou velký s malýma dohromady tu vracečku? L: Když ten menší to umí dobře bít, tak proti tomu velkému má taky docela výhodu, že on má malý nohy a ten velkej má velký nohy a dělá velký kroky, takže je může předběhnout. E: Takže je spravedlivý, když ten velkej vybije toho malýho? L: To ne. E: Jak to? L: No, protože oni mají přece jenom větší ránu. E: No, ale ty si řekl, že je to spravedlivý, když hrajou všichni dohromady v tý vracečce. L: No ale jako bijou spíš.

Káťa 9

E: A co třeba u tý vyřazovačky všichni proti všem, vadí to tam, když jsou mladší a starší dohromady?

K: No já si myslím, že né, že když to pochopí, tak už pak ne to ... E: Jako když to pochopí, tak už pak vědí do čeho jdou ... K: No dyť jo ...

Libor 7

E: A co ta vyřazovačka, když by byli při tý vyřazovačce malý a velký dohromady? L: Tak to nevím.

Vašek 10

E: No a třeba vadí to při té vybice vyřazovačce? V: Ve vyřazovačce? Asi moc ne. E: No ale tak taky může ten velký vybit toho malýho ne? V: No tak asi taky.

Shrnutí

Vybíjená – všichni proti všem je další variantou vybíjené, tedy jde zde o téměř stejnou dovednost, jako u vybíjené na kapitány, tedy obratnost ve vrhu objektem. Sociální organizace hry je však odlišná, zatímco předchozí varianta hry je regulérní soutěž, duel týmů, zde se jedná spíše o zacyklený turnaj jednotlivců, jehož součástí je závod o co největší počet vybitých. V morální problematice je zde pro děti výzva odhalit skutečnost, že i když celek hry není organizován jako soutěž, přesto je zde pravidly upravovaný střet zájmů. Řevnivost rozehrána mezi všemi hráči navzájem, káže jednomu hráči vybit druhého dříve, než on vybijе jeho. Porovnání obratnosti dle principu spravedlnosti zásluhovosti probíhá v ten moment, kdy vybitý odchází ze hřiště. V celku hry je však princip zásluhovosti zrušen, neboť vybitý se do hry opět vrací. V případě, že útočník, který jej vybil, byl vybit dalším hráčem, v daný moment obratnějším. Hráči by si měli být v obratnosti rovni a to natolik, nakolik to vyžaduje princip hry, kdy je podstatou právě výměna hráčů dříve vyřazených za nově vybité. V momentě, kdy by u jednoho z hráčů obratnost převažovala natolik, že by mu ostatní hráči nedokázali vzdorovat, hra by se mohla změnit v jinou sociální organizaci, například šikanu nebo závod dvou „borců“ o to, kdo bude mít delší seznam vybitých.

K dané otázce bylo dotazováno 9 dětí. Z těchto 9 dětí 3 chlapci (Karel 9, Filip 10, Lukáš 7) se skutečně vyslovují ve smyslu zachování samotné podstaty hry, dva chlapci (Karel 9, Filip 10) se pak přímo vyslovují ve smyslu spravedlnosti rovnosti.

Martin (10) hře nepřiznává střet zájmů, neuvažuje tedy o revnivosti, ale nepřijde mu tedy důležité přemýšlet o principu spravedlnosti zásluhovosti.

Ve zbylých čtyřech odpovědích (Láďa 9, Káťa 9, Libor 7, Vašek 10) se zdá, že daná otázka vytváří situaci, která z morálního hlediska z nějakého důvodu vzdoruje pochopení a tedy i formulaci odpovědi ve smyslu například spravedlnosti rovnosti.

4.8 Rozbor porovnání hry Vybíjená – všichni proti všem a Vybíjená – na týmy

Na chápání spravedlnosti pro obě varianty hry vybíjená, byly dětem zadávány varianty otázky: Kde je to více či méně spravedlivé anebo je to stejné, když hrají mladší a starší dohromady?

Úvaha by vlastně šla postavit jako otázka, kde by mohl být duch hry zachován spíše, respektive, kde by pravidla umožnila naplnit princip spravedlnosti rovnosti více. V tomto duchu se orientovaly následující děti.

Karel 9

E: A kdyby sis měl vybrat, kde by si řekl, že to víc vadí, že jsou tam zařazený ty malý, když si představíš vybiku na týmy a vyřazovačku všichni proti všem? K: No ty malý ty skoro nikdy nedostanou míč. E: No a kdyby sis měl vybrat ty dvě varianty, vybiku na týmy a vyřazovačku, tak kdyby si měl rozhodnout, kde to víc vadí. K: Na kapitány. Tam by to vadilo míň. E: A proč? K: protože tam je to spravedlivý. E: A dokázal by si říct proč? K: Protože tam ty malý by mohli taky přihrávat. E: Aha a při vybice všichni proti všem né? K: To jak sme hráli my? E: Ano. K: To jak sme byli ... E: No, a kde je to spravedlivější, když tam jsou ty malí? K: Je to spravedlivější, jak jsou ty týmy. E: A proč? K: Protože ten trenér to rozdělí spravedlivě.

Pavel 11

E: Když si představíš, jak sme hráli tu vyřazovací vybiku a vybiku na týmy, tak kde myslíš, že to víc vadí, že tam jsou malý a velký dohromady, kde je to míň spravedlivý anebo je to stejný? P: V tý vyřazovací bych řekl, že to vadí víc. E: A proč? P: Protože jsou ty malý jakoby, ... no jám sem s Frantou tvořil alianci, ty velký se vždycky na někoho domluví a pudou na něj, aby ho vybili. Takže bych řekl, že ty malý se moc do těch aliancí nezařazujou a potom vypadnou dřív.

Kuba 10

E: A co když je vybika na týmy a vyřazovačka, tak myslíš, že to někde vadí víc, že tam jsou malý s velkejma? K: Tak asi na ty týmy je to, že si všichni rozumí, všichni se snaží a u tý vyřazovačky se snaží jenom ten, kdo chce vyhrát. E: No kdyby si měl říct, kde to víc vadí, že jsou tam namíchaný? K: No tak podle mě to více vadí u tý vyřazovací. E: A proč? K: Když se jeden velkej kluk rozjede a už to má našláplý a neuvědomí si, že háže na toho malýho kluka, tak si myslím, že ten kluk, když ho vybijí, tak se rozbrečí. Že se na ty větší taky dávají větší

rány. Když to hážou na mě, tak dávají perdy, ale já sem to chytil. Kdyby to hodili na Šimona, tak nevím, asi kdyby na něj hodili stejnou perdu, tak by to asi nechtyl jako já, on je trochu slabší, je mladší asi o rok. E: Takže ti ta vyřazovačka přijde míň spravedlivá? K: No, ty větší berou menší ohledy na ty malý. E: Při tý vybice na týmy berou větší ohledy? K: Myslím si, že jo, že si víc přihrávají, když je tam jeho brácha, tak mu třeba nahraje, ale při tý vyřazovačce, tak tam už je to úplně jedno. Tak já mám o tři roky mladší sestru, tak při tý vybice na týmy bych si s ní přihrával, ale při ty vyřazovačce by mi to bylo asi jedno. E: Aha takže při tý vybice na týmy, tak tam je jakoby více spolupráce? K: Ano. Třeba já sem nechával toho Šimona až na ten konec, protože sem se snažil vybit ty silný, protože já si myslím, že mam větší sílu.

Pro Káťu je určitý střet zájmů v rámci vybíjené na kapitány, nicméně nebere v potaz skutečnost, že přítomnost těch méně obratných ve hře vybíjená všichni proti všem by také mohla ohrozit průběh samotné hry.

Káťa 9

E: Kde to podle tebe víc vadí, když jsou smíchaný velký s malejma ve vybice na týmy nebo ve vyřazovačce? Kdyby ses měla rozhodnout, kam je zamícháš? K: No to asi do tý ... spíš do tý, jak se všichni tam míchají a jak po sobě házej, jak jsou všichni proti všem. No, protože kdyby to nějakýmu malýmu dali a on by to třeba nepřehodil, oni by mu třeba vynadali a on by se třeba rozbřečel... E: Takže podle tebe to míň vadí v tý vybice všichni proti všem, že tam jsou ty malý? K: To tam to právě moc nevadí, spíš v tý na týmy, tam to podle mě vadí. E: A proč? K: No že by jim to třeba pokazili a pak je to mrzelo a už by s nima nechtěli hrát a to.

Následující odpovědi nepovažujeme za tolik orientované jako předchozí a to i přesto, že na první dojem by se orientované mohly zdát. Martin 10 nejprve uvažuje nad tím, že princip rovnosti by mohl nastat v obou hrách, protože být menší i přes některé nedostatky přináší vůči větším jisté výhody a tito hráči by si tedy mohli konkurovat, nicméně na zpřesňující dotaz odpovídá popisem situace, kdy se ti větší spolčí proti těm menším a naruší tak princip hry, nepovede se mu tedy nakonec vyslovit jednoznačný soud. Láďa 9 jakoby připouštěl hru těch méně obratných proti výrazně obratnějším, jejich účast vlastně uznává a popisuje situaci, kdy by došlo k nespravedlnosti, nicméně v situaci o jaké přemýšlí, už by nebyl zachován počáteční princip hry, jednalo by se spíše o formu závodu těch silnějších o to, kdo vybijí víc těch slabších. Vašek 10 vypadá ve své odpovědi také orientovaný, nicméně při

úvahách o každé hře zvlášť nepoužívá stejný obor úvah. Libor 7 přímo přiznává, že neví a z odpovědi Viktora 7 nelze přesně analyzovat, zda je orientovaný či nikoli, nicméně z odpovědi vyplývá to, že mezi hrami pro něj není rozdíl, což nepovažujeme za tak orientovanou odpověď jakou u chlapců předchozích.

Martin 10

E: A co třeba, když se hraje bez trenéra třeba u vybiky, tu jak jsme hráli. Tak když se hraje na týmy a nebo vyřazovačka, tak kde myslíš, že to vadí víc, že jsou velký s malejma? M: To nevadí asi nikde. Taky záleží, jak jim to jde, každému jde něco jinýho, někomu de házení, někomu chytání, někomu vyhýbání se ... je to spravedlivý, protože ty malý jsou malý a těžko se trefí ... E: Jakože se do nich hůř trefuje? M: No malý jsou mrštný, takže se do nich hůř trefuje. No ty větší už, ty jsou prostě větší a nemají takový výhody, ale zase dál dohodí a mají prudší rány. E: Aha, takže myslíš, že je to na stejno ta vybika na týmy a vyřazovačka? M: No při vyřazovačce vadí, když se někdo s někým domluví, kdyby se třeba malý domluvili proti velkým a velký proti malejm, tak to už by nebylo spravedlivý. Jinak když je to neutrálně, tak je to dobrý, spravedlivý.

Láďa 9

E: A kdyby si měl říct, kde to vadí víc, že tam jsou velký a malý dohromady, když porovnáš vracečku a vybiku na týmy. Kde je to míň spravedlivější? L: Ve vybice na týmy. E: Protože ty velký by se mohli spolčit proti těm malejm? L: jo.

Vašek 10

E: No když bys měl vybiku dva týmy proti sobě zase smíchaný a vyřazovačku a měl by sis vybrat, kde to víc vadí, že tam jsou malý a velký? Když si představíš, jak jsme to hráli spolu. V: Normální vybika a vyřazovačka to je to stejné. Je to stejně, akorát jedno se menuje jinak a to druhý taky.

Libor 7

E: A když si představíš vybiku na týmy a vyřazovačku a zase by tam byli malý a velký dohromady, tak kde myslíš, že to vadí víc? L: Při týmech. E: A proč? L: Protože při týmech se musej hodně vyhýbat a jinak nevim.

Viktor 7

E: Když si představíš, jak jsme hráli tu vybíjená na týmy a vracečku a zase by tam byli smíchaný malý a velký dohromady, tak je to někde míň spravedlivý anebo je to stejný? V: Je to stejný

Shrnutí

S porovnáním dvou variant hry vybíjená před dětmi stojí úkol porovnat dva různé typy sociální organizace her. V obou variantách děti musí řešit otázku spravedlnosti rovnosti a spravedlnosti zásluhovosti, rozdíl je v tom, že ve hře vybíjená na kapitány je důvod, proč se musí tento morální problém vyřešit to, že výsledný nepoměr v obratnosti je zřejmý a výsledek musí být všemi uznán. V případě vybíjené všichni proti všem je potřeba oba morální principy řešit v tom ohledu, aby mohl být zachován samotný princip hry, a to i přesto, že ke konečnému poměru mezi více obratnými a méně obratnými nikdy nedojde, tedy hra není v celku organizovaná jako soutěž.

Celkem 3 chlapci z 9 dotazovaných (Karel 9, Pavel 11, Kuba 10) si dokázali otázku převést na úkol rozlišit, ve které z her by více utrpěl samotný princip hry, zatímco vybíjená na kapitány by díky svým pravidlům dovolila alespoň přiměřený princip spravedlnosti rovnosti, a to díky týmům, ve vybíjené všichni proti všem by neobratnost těch menších mohla narušit celý průběh hry. Pokud proti sobě rozehrávají řevnivost dva týmy, spravedlnosti principu zásluhovosti může být učiněno za dost, pokud jsou síly přiměřeně rozloženy, v případě vybíjené všichni proti všem, tým představuje každý jedinec zvlášť, spravedlnost rovnosti zde není možné nastolit, pokud je již na začátku hry jasné, kdo zvítězí.

Odpověď Káti 9 by se mohla považovat za částečně orientovanou, neboť střet zájmů ve hře na kapitány odhalila, avšak druhá varianta hry jakoby v pochopení vzdorovala více.

Zbylým 5 chlapcům (Martin 10, Láďa 9, Vašek 10, Libor 7, Viktor 7) jako by otázka v pochopení vzdorovala nejvíce, skutečné morální dilema se jim odhalit nepovedlo anebo jej řešili za situace, kdy už by připustili změnu principu hry jako takového.

5 Diskuse

Pokud jsme v Piagetově díle rozeznali onu výzkumnou otázku, tedy rozhodli jsme se na něj v některých ohledech navázat, neznamenal to, že bude dopředu jasné, jak postavit výzkumnou situaci. Věděli jsme, že chceme zkoumat morální úsudek v oblasti sociálních her. Vodítka, která nám nejvíce posloužila, byla dvě Piagetova zjištění. Jako první se z jeho výzkumné zprávy v knize *Moral Judgment of the child* (1932, s. 69-119) dozvídáme, že dívky, které hrály hru na schovávanou, k pravidlům přistupovaly jinak než chlapci, kteří hráli v kuličky. K tomuto zjištění Klusák (2014) vnáší otázku, zda by to nemohlo být tím, že schovávaná ze své podstaty není organizovaná jako soutěž. Sám Piaget však ještě konstatuje další rozdíl a to v porozumění v rámci her závody v běhu a v kuličky, kdy obě hry jsou soutěží, přesněji závodem, liší se však v obratnosti, ve které se děti porovnávají. Z Piagetových zjištění pak vyplývá, že děti se dříve orientovaly ve hře závody v běhu. „*Na druhé straně při závodech v běhu se už mladší dožadovali spravedlnosti slušnosti vůči mladšímu (vs. rovnosti), zatímco pro kuličky až ti starší (pro pochopení principu slušnosti vůči mladšímu by se mohla situace při závodech v běhu jevit jako snazší a ve hře kuličky jako srovnatelně obtížná ve srovnání s tou neherní).*“ (Klusák, 2014, s. 120). Při úvaze, jaké hry by děti měly hrát, bylo tedy v rámci výzkumu žádoucí, aby se hry lišily co do typu sociální organizace, ale také obratnosti.

Vytyčení si otázek, na které budou děti tázány tak, aby odpověď zrcadlila úroveň pochopení či nepochopení, se teprve ukázalo jako obtížný úkol. První část sběru dat, které jsme nakonec označili za předvýzkum, obsahovala mnoho informací, avšak minimum těch, které by nesly tu hodnotu, že by zobrazovaly strukturu morálního úsudku a daly by se mezi jednotlivými dětmi porovnávat. Jak varoval sám Piaget, dané téma vyžaduje metodu klinického rozhovoru, neboť je nutné často improvizovat, doptávat se a ověřovat porozumění od daného dítěte (1929, s. 1-32). Předvýzkum pak pomohl z mnoha otázek zúžit výběr na jeden typ otázky, která pak zazněla v několika obměnách. Tato otázka se dětí ptala, jestli je spravedlivé, když mladší a starší hrají dohromady určitý typ hry.

Otázka se zdála vhodná proto, že by v odpovědi mohla zachycovat strukturu dané orientace, doplňme, že pro zachycení této struktury bylo vždy nutné doptat se na doplňující otázku, proč tomu tak je. Zdůrazníme-li, že jsme se především zajímali o to, jak se bude

morální porozumění lišit v rámci her organizovaných jako soutěž vůči těm ostatním, nabývá tato otázka smyslu. Nejvíce pro soutěž ze všech ostatních druhů her platí, že je nezbytné mít před začátkem hry zajištěnou určitou nejistotu v tom, kdo se stane vítězem, tedy potřebujeme mít zajištěnou spravedlnost rovnosti. V tomto typu hry totiž vždy máme na konci výslednou listinu vítězů a poražených, tedy těch méně obratných, a aby tento výsledek byl platný ve smyslu spravedlnosti zásluhovosti a byl tedy uznán všemi, je nezbytné, aby byla splněna spravedlnost rovnosti. Pokud proti sobě postavíme ve hře ty méně obratné proti těm více obratným, ohrožujeme tím vlastně princip spravedlnosti rovnosti. Nesmíme však zapomenout dodat, že ony principy spravedlnosti vystupují jako důležité právě v sociální organizaci typu soutěž. Tam, kde do hry vstupuje střet zájmu, tedy kde je pravidly upravována řevnivost, potřebujeme mít platnost těchto principů naplněnou, neboť aby hra zůstala hrou, je žádoucí, aby vítěz, ale zvláště pak poražení věřili tomu, že tento výsledek je spravedlivý. Ve hrách, které jako soutěž organizovány nejsou, není potřebné tyto principy řešit, protože podstata řevnivosti, tedy střed zájmů není nezbytný k rozehrání hry, hra je založena na jiném principu, například na principu spolupráce.

V Piagetovi jsme čerpali inspiraci i dál a to při rozboru dat. Pokud se Piaget zabýval například lží (Klusák, 2014, s. 199-218), zkoumal úsudky těch dětí, které považoval za orientované, ale především těch, kteří takové orientovanosti nedosahovaly. Pokud tyto děti vykazovaly určité nepochopení, zajímal se o jeho obsah, zajímal se vlastně o to, od čeho odvíjejí princip spravedlnosti, respektive za co ho zaměňují. Nás pak pro naši výzkumnou otázku zajímá, pokud děti budou vykazovat určité nepochopení, tak jeho obsah, respektive to, co vstupuje dětem do úvah, že onu orientaci ztrácí. V kapitole rozbor dat pak vlastně prezentujeme analýzu orientace jednotlivých dětí u každé hry zvlášť.

V rámci shrnutí jednotlivých rozborů u každé hry můžeme začít obecným tvrzením a to tím, že morální porozumění u jednotlivých her se skutečně liší. V souboru nenajdeme hru, u které by žádné z dětí neprojevovalo nedostatky v porozumění, vždy bylo možné nalézt děti, jimž situace vzdorovala v porozumění více, než těm ostatním. Pokud budeme následovat Piagetův postup a budeme se snažit odhalit obsah především neporozumění, zjistíme, že mohlo mít dvě hlavní příčiny, předně pokud jsme zhodnotili odpověď jako neorientovanou, často jsme tak soudili z kognitivní dezorientace, odpověď byla nedostatečná, dotčným si protiřečil nebo nám přímo v odpovědi sdělil, že neví jak odpovědět, pro nás se však ukázalo

jako cennější neporozumění v situaci, kdy si dotyčný myslel, že situaci pochopil, odpovídal často složitě a v rozvinutých větách, avšak analýza jeho odpovědi například ukázala, že daný herní princip zaměnil za jiný.

Pojďme nyní probrat jednotlivé hry podle typu sociální organizace. Probereme nejprve hry typu soutěž, mezi tyto patří Fotbal – zápas, Běh – starty a Vybíjená – na týmy. Všechny představují regulérní soutěž, a přesto nalézáme rozdíly v rámci morální orientace. V porovnání s Vybíjenou na týmy byl Běh – starty a Fotbal – zápas na orientaci pro děti srozumitelnější. Ve hře Běh – starty se dětem většinou povedlo odhalit princip hry, tedy skutečnost, že hra je soutěží a je tedy potřeba zaměřit se na princip spravedlnosti rovnosti, 7 dětí z 11 dotazových pak argumentovalo v dikci obratnosti, ti, jejichž úsudek byl zvážen jako méně orientovaný, pak uvažovali ve stejném právním obsahu, avšak nepovedlo se jim vyslovit tak orientovaný názor jako těm ostatním. Fotbal – zápas dětem v pochopení vzdoroval podobně jako předchozí hra, děti se převážně orientovaly. 8 z 11 dotazovaných dětí ve svých odpovědích řešilo princip spravedlnosti rovnosti a to v termínech obratnosti. U těch dětí, které se tolik neorientovaly, nešlo o jiný právní názor, ale spíše o neorientovanost v případě kognitivního nepochopení. Pokud zmiňujeme spojení kognitivní nepochopení nebo nesrozumitelná formulace, je tím míněna výpověď, jež lze hodnotit jako neorientovanou, nicméně nelze z ní vyčíst, jaký je obsah onoho nepochopení. Může jím být sociální organizace, ale také ještě nezralé kognitivní schopnosti. Vybíjená - na týmy pak byla pro děti co do morální orientace nejméně přehledná. K této hře bylo dotázáno 9 dětí a 5 jsme zařadili mezi orientované, mezi odpověďmi, které zobrazovaly jistou míru nepochopení, se objevila odpověď v dikci fyzického ublížení (Vašek 10), tedy nikoli úvaha nad principy spravedlnosti, které zajišťují průběh hry organizované jako soutěž, ale úvaha na hranici hry a nehry, objevila se zde dokonce záměna za jiný herní princip (Láďa 9).

K předešlým třem typům her bychom mohli přidat také Vybíjenou – všichni proti všem. Uvedená hra není sice ve svém celku soutěží, nicméně i přesto pravidla upravují střet zájmů, tím pádem zde vzniká nárok zabývat se morálními principy. Daný princip hry se povedlo odhalit 3 dětem z 9 dotazovaných. Zde můžeme konstatovat, že jako hra obsahující střet zájmů a však ve svém celku nikoli organizovaná jako soutěž, představovala tato sociální organizace skutečně největší překážku v morální orientaci. Ve srovnání s Vybíjenou - na týmy se zde neorientovalo o jednoho chlapce více. Konkrétně pak šlo o Libora 7, který se

ve hře Vybíjená – na týmy zorientoval, ve Vybíjené – všichni proti všem už nikoli. „E: A myslíš, že to vadí při vybíjení na týmy, kdyby byly dva týmy a v každém týmu by byli malý a velký myslíš, že by to vadilo? L: Ne. E: Ve vybíjení na týmy by to nevadilo? L: Ne. (...) E: A co ta vyřazovačka, když by byli při tý vyřazovačce malý a velký dohromady? L: Tak to nevím.“

Dílčím závěrem by pak mohlo být tvrzení, že hry, jejichž pravidla nějak upravují střed zájmů, avšak v celku nejsou organizovány jako soutěž, jsou složitější na chápání principů spravedlnosti. Dodejme, že pravděpodobně dojde snáze k záměně za hru organizovanou jako soutěž či naopak, může být tento druh hry interpretován bez potřeby reflektovat vznik řevnivosti.

Ohledně vybíjené pak byly děti žádány, aby obě hry v rámci spravedlnosti porovnaly. Na tuto otázku odpovídalo 9 dětí a 3 jsme zařadili mezi orientované. Obsah méně orientovaných odpovědí charakterizovaly jak nekonzistentní, zmatené výpovědi, tak opět záměna jedné z her za jinou sociální organizaci.

Hry, které představovaly jiný typ sociální organizace než soutěž, byly Fotbal – panenky a Fotbal – trénink. Hra fotbal – panenky je rozehrávána jako čistá spolupráce, nevzniká zde střet zájmů a v morálním uvažování tak odpadá nutnost řešit princip spravedlnosti rovnosti. Ke zmíněné hře se vyjádřilo 8 dětí, mezi orientované počítáme 4 z nich. Pokud se v této situaci objevilo nepochopení, pak bylo toho rázu, že děti zaměnily situaci spolupráce za situaci, kdy vzniká řevnivost, zaměnily tedy sociální organizaci spolupráce za soutěž. Fotbal – trénink svojí podstatou představoval situaci, kdy se stírá princip spravedlnosti zásluhovosti, není tedy ani zde potřeba řešit princip spravedlnosti rovnosti. V tomto typu sociální organizace se orientovaly zcela 3 děti z 5, zbylé 2 děti uvažovaly v rámci stejného právního názoru, ale nepovedlo se jim tak dobře vyjádřit jako předchozím 3. V kontextu her, které svojí podstatou nejsou organizovány jako soutěž, to byla hra Fotbal – panenky, která více vzdorovala morální orientaci. Příčinou zmatení byla záměna hry Fotbal - panenky za soutěž, u hry Fotbal – trénink dětem možná napověděl již samotný název „trénink“, že se nejedná o situaci řevnivosti.

Vraťme se teď k naší výzkumné otázce, zda různé sociální organizace hry kladou různé nároky na chápání morální dimenze pravidel hry. Pátráme-li po tom, kde se děti nejlépe orientovaly, pak musíme konstatovat, že ve hře Fotbal – zápas a Běh – starty kdy obě hry

jsou regulérní soutěží. Morální orientaci nejvíce vzdorovala hra Fotbal – panenky a obě varianty hry vybíjená. Fotbal – panenky zastupuje sociální organizaci spolupráce, Vybíjená – na týmy duel družstev a Vybíjená – všichni proti všem zacyklený turnaj jednotlivců.

Pokud jsme porovnávali hry, ve kterých pravidla nějak upravují řevnivost, mohli jsme zjištění, že Vybíjená – všichni proti všem vzdoruje pochopení nejvíce, vysvětlit tvrzením, že je to proto, že jako celek není organizovaná jako soutěž. Vybíjená – všichni proti všem představuje zacyklený turnaj jednotlivců, ve kterém sice vzniká střed zájmů, nicméně princip spravedlnosti zásluhovosti je ve svém celku zrušen, konstatovaly jsme pak, že by snadno mohlo docházet k záměně za jiný druh sociální organizace hry. Zde bychom mohli tvrdit, že morální orientaci, skutečně vzdoruje daná sociální organizace hry, neboť představuje pro orientaci komplikovanější situaci než soutěž nebo například spolupráce.

Pro objasnění dalších zjištění však musíme uvažovat také o dalších proměnných než jen o sociální organizaci hry. Děti se orientovaly ve hře Fotbal – zápas, Fotbal – trénink a Běh - starty, vezmeme-li v potaz, že šlo o fotbalový oddíl, uvedené hry jsou zároveň hrami, se kterými měly děti častější zkušenost než z vybíjenou. Vyvstává nám tedy otázka, zda zkušenost nemá vliv na porozumění v morální dimenzi. Uvedené tvrzení by mohlo osvětlit odpovědi v rámci hry Fotbal – panenky, kdy děti nerozpoznaly typ sociální organizace spolupráce a přemýšlely opět nad soutěží. Ke hře panenky bylo dotázáno 8 dětí, z toho 4 se neorientovaly a ve 3 neorientovaných odpovědích děti zaměnily princip hry za jiný, respektive přemýšlely, jak vyřešit řevnivost v situaci, kdy žádná z podstaty hry nevzniká.

Zde je nutné poznamenat, že jsme vlastně děti otázkou mátlí, neboť se ptala po střetu zájmů, která pravidla nijak neupravují, nicméně zachytili jsme odpovědi dětí, které tuto lest prohlédly a odpověděly orientovaně, například Pavel 11 let: „E: A myslíš, že jak si kluci kopou v tom kroužku, tak řek by si, že mají všichni stejnou šanci uspět, že je to vyrovnaný? P: No neřekl bych, že je to vyrovnaný. E: A je to pak spravedlivý, když hrajou velký s malejma v tom kroužku? P: No tak to se jenom tak kope, když to zkazí, tak se na něj neřve, tak je to spravedlivý. Tam nejde tolik o to, kdo to vyhraje, tam jsou všichni spolu.“ Pak bychom mohli konstatovat, že to, co v jedné situaci usnadňuje porozumění, v druhé situaci vytváří překážku, neboli mají-li děti častou zkušenost pouze s jedním druhem sociální organizace, nejsou již tak orientované při styku s jiným.

Dalším logickým krokem při analýze dat by mohlo být postavit vedle sebe Fotbal – zápas a Vybíjenou – na týmy, obě hry jsou soutěží, tedy duelem družstev a přesto vybíjená představuje pro děti mnohem více matoucí situaci, než zmiňovaný fotbalový zápas. Jedno vysvětlení by mohlo pocházet z procedurální dimenze hry, tedy skrze složitost pravidel. To jak jsou pravidla složitá, jak často se mění, jak mají složitou posloupnost, může v kombinaci s ještě nezralými kognitivními schopnostmi způsobit dezorientaci také v morální dimenzi. Fotbalový zápas oproti zápasu ve vybíjené má skutečně přehlednější pravidla a to například v rámci topologie, každý tým má svoji půlku hřiště, oba týmy se snaží probít se do pole soupeře a trefit branku, pokud se tak stane, musí se vrátit na svojí polovinu a hra začíná znovu a vlastně z výchozího postavení, ve vybíjené je pole rozděleno vlastně na čtyři části, mezi kapitánem a jeho týmem stojí tým protihráčů a v momentě, kdy je první hráč vybit, již nikdy se sestavení nevrací do výchozí pozice. Zajisté bychom našli ještě další rozdíly, nicméně složitost pravidel by mohla být jednou z nezávislých proměnných, zvláště usoudíme-li, že spolu s fotbalovým zápasem byl pro morální orientaci také přehledný Běh – starty. Zde docházíme k jisté shodě také s Piagetovými výzkumy, kdy se děti dříve orientovaly ve hře sprinty v běhu, než ve hře v kuličky (Klusák, 2014, s. 120).

Také z odpovědí ke hře Vybíjená – všichni proti všem můžeme vyčíst jistou dezorientaci v procedurální dimenzi hry. Láďa 9 let: „E: A když jsme hráli tu vybiku, tak je spravedlivý, když hrajou velký s malýma dohromady tu vracečku? L: Když ten menší to umí dobře bít, tak proti tomu velkému má taky docela výhodu, že on má malý nohy a ten velkej má velký nohy a dělá velký kroky, takže je může předběhnout. E: Takže je spravedlivý, když ten velkej vybijí toho malýho? L: To ne. E: Jak to? L: No, protože oni mají přece jenom větší ránu. E: No, ale ty si řekl, že je to spravedlivý, když hrajou všichni dohromady v tý vracečce. L: No ale jako bijou spíš.“ Z uvedené úvahy čteme, že chlapec se vlastně snaží přemýšlet o principu spravedlnosti rovnosti, ale nepovede se mu přijít na to, v čem by měla ona rovnost nastat. Zdá se, že čím složitější pravidla, tím složitější je přijít na to, jaký druh obratnosti hráčů je vlastně poměřován. V případě hry Běh - starty jde o jednoduchá pravidla, je jasné jaká obratnost se zde poměřuje, je tedy jasné v čem má nastat princip spravedlnosti rovnosti. Pokud jsou pravidla upravující střet zájmů složitější, komplikuje se tím zároveň orientace v principu spravedlnosti rovnosti. Děti mohou k obratnosti fyzické začít vztahovat také obratnost psychickou, použijme opět úvahu Ládi 9: „E: A co při vybice na týmy, zase máš

dva týmy a v každém jsou velký a malý. Je to spravedlivý? L: Ne. E: Jak to? L: No ty velký, když by se spojili, tak si můžou víc nahrát a ty malý se rozeběhnou a ty velký mají chytrost, takže oni je vybijou jenom kvůli tomu, že jsou chytřejší.“ Složitost pravidel má tedy velice pravděpodobně vliv na morální orientaci ve hře.

Při pátrání co všechno může působit na morální orientaci při hře, bychom neměli zapomenout zvážit i následující faktory. Pokud se zaměříme na jednotlivce a budeme sledovat, zda by mohl v porozumění hrát nějakou roli věk dítěte, potažmo stupeň kognitivního vývoje, zjistíme následující. Chlapci, kteří odpovídali, a jejich odpověď byla orientovaná, jsou dva- Karel 9 let a Pavel 11 let. Na druhou stranu chlapci, kteří pokud byli dotázáni, tak jejich odpověď byla pouze jednou zařazena mezi orientované, byli také dva a to Martin 10 let a Vašek 10 let. Morální orientace v závislosti na věku se v našem výzkumu nejeví jako příliš spolehlivý fenomén. Připomeňme, že se v souboru nacházeli tři sedmiletí chlapci a ani jeden neobdržel pozici nejhůře orientovaného.

Podobně nám situaci příliš neosvětlí, budeme-li zvažovat zda hraje roli druh obratnosti, o který ve hře jde. Hry, které bychom v tomto ohledu mohli porovnávat, by byl Fotbal – zápas a Vybíjená - na týmy, obě hry jsou duelem družstev a obě hry by patřili dle řazení Klusáka a Kučery (2010) do kategorie vrch objektu s dotykem na tělo. Obě hry se však současně velice liší co do morální orientace.

Na základě analýzy dat bychom mohli navrhnout závěrečná tvrzení. Morální orientaci může skutečně ovlivnit druh sociální organizace hry, zdá se, že by šlo konkrétně o typ organizace, který pravidly upravuje střed zájmů, ve svém celku však princip zásluhovosti neuznává. Typ sociální organizace však zřejmě není jedinou proměnou, který může vstupovat do hry. Překážku k morální orientaci dále může vytvářet nedostatečná zkušenost s daným typem sociální organizace, konkrétně pak nedostatek zkušenosti s jiným typem sociální organizace než je soutěž. V neposlední řadě je nutné zvážit, zda nepochopení nemůže pocházet z procedurální dimenze hry, tedy díky tomu, že jsou pravidla složitá, nedovolí pak dotyčnému orientovaně přemýšlet nad morálními principy.

6 Závěr

Přijmout výzvu a následovat Piagetův odkaz znamenalo na této cestě překonat několik překážek. Předně nebyl vlastně žádný výzkum ani publikace, se kterou by bylo možno konzultovat nebo srovnat výsledky. Tvorba výzkumného designu, sběr i analýza výsledků tak částečně probíhala s ohledem zpět na Piagetovu teorii a metody, ale částečně si výzkum žádal také vložit něco nového. Konkrétně tak k získání dat bylo nutno vést s dětmi klinický rozhovor, jež si k nácviku vyžádal celý předvýzkum.

Uvedené komplikace a nedostatky jsme se snažili v předchozích kapitolách přiznat a objasnit, vnímáme je však jako impulsy ke zlepšení práce, která by případně na tento výzkum navázala.

I s vědomím limitů této práce však můžeme přiznat jistý posun v navázání na Piagetem připravenou výzkumnou otázku. Z analýzy dat vyšlo najevo, že sociální organizace hry by skutečně mohla hrát roli v orientaci v rámci morální dimenze hry. Konkrétně pak vzešla velice naléhavá otázka, a to objasnit či vyvrátit, zda hry skrývající ve své struktuře střet zájmů a však v celku neorganizované jako soutěž, jsou na pochopení složitější než například soutěž nebo spolupráce. Tento výzkumný zájem by pak vyžadoval zařazení více druhů těchto her ve srovnání s regulérní soutěží či jiným druhem sociální organizace.

Závěry z této práce dále naznačují, že častá zkušenost pouze s jedním typem sociální organizace, v našem případě soutěží, může ovlivnit porozumění v jiných typech hry. V dalším kroku bychom chtěli ve větším rozsahu ověřit, jak děti reagují na hry typu sociální organizace spolupráce, či jiných her, jejichž pravidla neupravují střed zájmů, pokud mají častou zkušenost se soutěží. V dalším výzkumném designu by například mohlo jít o vstup do různých sociálních skupin, které mají zkušenost s odlišnými druhy her, myšleno například velice soutěživé prostředí v kontrastu s maximálně kooperujícím. Nebo bychom naopak mohli vstoupit do jedné skupiny a zjišťovat morální orientaci ve hrách, se kterými děti ještě neměli zkušenost, přičemž každá z her by byla jiné sociální organizace.

V dalším výzkumu by bylo vhodné prověřit, jak se konkrétně podílí procedurální dimenze hry na morálním porozumění, konkrétně pak, jestli skutečně záleží více na sociální organizaci hry či na tom, jak složitá jsou pravidla dané hry. V tomto případě by mohlo být

užitečné dotázat se většího počtu dětí, a však ve skupinách, které budou věkově konzistentnější, abychom mohli prozkoumat vliv kognitivního vývoje.

V neposlední řadě pak je do budoucna žádoucí zlepšit metodu vedení rozhovorů, strukturovat je tak, aby každý ze souboru byl dotázán na stejný počet otázek a zároveň mít prostor k improvizaci, který je pro klinický rozhovor nutný, dále pak vyhnout se sugestivním otázkám a možná také některé otázky přidat.

Jako konečné shrnutí a odpověď k naší výzkumné otázce pak můžeme konstatovat, že zde máme tři nezávislé příčiny, které mohou vytvářet zdroje nepochopení, a je žádoucí jejich interakci dále prozkoumat.

7 Seznam použitých informačních zdrojů

Klusák, M. (2014). *Morální vývoj školáků a předškoláků*. Praha: Karolinum.

Klusák, M. – Kučera, M. (2010). *Dětské hry – games*. Praha: Karolinum.

Piaget, J. (1932). *The Moral Judgment of the Child*. Glencoe: Free Press.

Piaget, J. (1929). *The Child's Conception of the World*. London: Routledge.

Piaget, J. – Inhelderová, B. (2014): *Psychologie dítěte*. Praha: Portál.

Turiel, E. (2006). The Development of Morality. In Damon, W. – Lerner, R. M., Eisenberg, N. (ed.): *Handbook of Child Psychology*. Vol. 3. *Social, Emotional, and Personality Development*. (6. vyd.) New York: Wiley, s. 789 – 857.

8 Seznam příloh

Příloha 1 – Rozhovory